

CONTEMPORANUL

REVISTA ȘTIINȚIFICĂ ȘI LITERARĂ

REDACTORI

pentru partea literară

V. G. Morțun

pentru partea științifică

I. Nădejde

SCHIȚE DIN VIEȚA ȚERĂNEASCĂ

Un cules de popușoi

În 68, se cam întîrziea lucrul. — Pe la sfîrșitul lui Septemvrie popușoiî ȳerau încă ne tăieți pe lanuri. — Nu numai atîta! — Iearna se grăbea par'că o mîna cine-vă din urmă!... De vre-o septămfună începuse o lapoviță aturisită! Toată ziua curgea la ploaie amestecată cu ninsoare.... ȳeră o receală umedă de te pătrundeă până la măduva oaselor! Noaptea amorțea puțin, se mai stringea glodul ce-vă; dar cum se făcea ziuă, începea din nou a ninge și'a ploua! Omăt nu se putea pune; se făcea numai un glod amestecat cu omăt pe jumătate topit, ici și colea cu bucăți de ghieață... pe une locuri bălți întinse de apă glodoasă, amestecată cu omăt și cu țanduri de ghieață, late, subțiri și tăioase ca niște stecle. Ceriul acoperit peste tot cu nouri uriiți, cenușii gălbii: ți-ar fi venit a crede că și sus îi tot glod de cel de jos! O vreme de acelea care te face să te îndoiești c'a mai fi vre-o dată frumos!

Tocmai anul acesta, pe moșia Vlădineștiî, se semănase vre o 300 de fălcî de popușoi. — Moșia ȳeră mare, peste 4000 de fălcî, numai cîmp; boierul bogat și harnic; brațe de muncă de-ajuns și de remas! Foametea din 66 fusese un noroc pentru agricultura mare. Sate întregi se angajaseră cîte pe 5 anî, te mîeri pe ce,

la lucru peste lucru mai pe sus de puterea omenească! — Cum să nu samene mult, tocmai cînd îi vremea mai priincioasă?!

Boierul care stăpînea Vlădineștii, mai avea și alte moșii de veci, mai spre granița Bucovinei. Locuitorii de pe moșiile lui, nici nu-î vorbă că țerau angajați toți; dar tot n'ajungeau. A mai angajat și de pe alte moșii. Mălineștii, Hrețcanii, Bițcănenii, Grăniștenii și alții, ca să nu moară de foame, se angajau, prin contracte strașnic întărite în toată regula, să muncească sau mai degrabă se vînduseră robii! „Chizeși platnici unul pentru altul și toți pentru unul“. Așa sună contractul! Nu țera prost boierul să angajeze pe fie-care în parte! Așa, angajînd la gramadă, țera sigur că nu va pierde nemic! Chiar de-ar fi murit jumătate din numărul celor angajați, nu rămînea ceeaaltă jumătate?! Se înțelege că nu puteau dovedi munca prea multă ce aveau de făcut! Rămînea datorie, socotindu-se munca ne făcută, după prețul zilei, țera nu după prețul din angajament! Așa, de bine țerau potrivite lucrurile, că din 5 ani angajamentul s'a prelungit pe 10 sau chiar 15!

Angajații Vlădineștenii nu puteau dovedi singurii lucrul popușoilor. Trebnea să se mai aducă și de ațurea oamenii. Soarta căzu pe Mălinești: cei mai datorii și cei mai săracii di'ntre toți angajații!

Cînd feciorii boierești aduseră pronca de plecare la cules popușoii de pe Vlădinești, tot satul resună de bocete, blăstămuri și văicărări! Să meargă cale de atîtea poște pe jos, pe-o asemenea lapoviță și frig, goi și cea mai mare parte desculți?! Mai bine să moară pe loc!

Boierul prevăzuse încurcarea și dăduse mai di'nnainte poruncă primariului, să fie gata a execută pe Mălineștenii.

A doua zi cîți-vă călărași împreună cu vătăjeii de la primărie și cu feciorii boierești îmblau din casă în casă și scoteau pe oameni. Cel ce se împotrivea țera scos în ghîonturi și în lovituri cu stratul puștei, tîrfit de chieă prin glod, până în mijlocul satului, unde îi stringeau pe toți grămadă, sub paza călărașilor.

Pe femeii le tîrreau de cozi, le ghîonteau, nu țineau samă

nicăi că-s bolnave, nicăi că-s îngreunate, nemic! Poroncă boierească!
Cu boerul nu-î de hopșit!..

— Să-î scoateți și din morminte! Cînd le-a trebuit, cînd
pîreau de foame, le-am dat! Acuma trebuie să-mî muncească: că
mi se irosește averea pe cîmp! Pumnii de galbeni am turnat în
pămînt și de maî întîrziu pușin, numai glod remîne!— Nu vâ
jucați că-î vaî de capul vostru!— Ați înțeles?!

— Înțeles cucoane!... Respușeră feciorii într'un glas.

Purtarea lor aretă c'au înțeles în adevăr și că au tragerē
de inemă pentru averea boierului!

După vre-o 3 sau 4 ceasuri, pe toți cei angajați îi adunaseră
la un loc. Călărașii, vătajeii și feciorii, de abieă bleșteau, îerau
vlăguși de tot! Ieră muncă asta nu șagă! Care în cotro își șter-
geă sudorile, tușeă și gifueă!... Feciorii încă tot sudueau și se
lăudau scuturînd harapnicele:

— Lasă!.. crucea voastră!.. v'om aretă noi pe drum și la
Vlădinești!...

Grămadă stăteau 150 de capete! Bărbați, femeî, fete, băitanî,
moșnegî... tot ce au putut adună!.. Bocete și suspine zbuceau
din toate părțile!.. Unii își făceau răpede cruce de maî multe ori,
se uitau cu aprindere la ceriū, mișceau răpede buzele și băteau
mătăniî în glod. Alții stăteau liniștiți și posomoriți, cu liulelele în
gură, răzămăși cu amîndouă mînele și cu pîeptul pe cîte un cîo-
mag lung, pe capătul căruia îeră aninată traista. Alții zgîrieși,
plinî de sînge, cu părul vilvoiū, își tot așază sumanul în spate,
ridicînd cînd d'înr'un umăr cînd din altul, se bat cu pumnul în
pîept, amenință din cap și tot zic haholește: „Ne boise, bre! Ne
boise!..“ Alții se sfădesc, se uită reu unul la altul, aproape să se
bată; necontentit se aud vorbe haholești: „Șo hociși bre?!.. Daî
minē spocu!.. ptii!.. Ghiteu berē!“ Apoi sudălmî nenumărate. Un
bărbat își descarcă ciuda pe femeie, o bate strigînd că de ce
plînge!.. Unele femeî țin în brațe copiii de piță... altele țin de
mînă copii de 3 sau 4 ani, ne avînd la cine să-î lase!.. Toți îs
maî mult goî! Cu niște sumane roase și cîrpite, cei maî mulți cu

cămeși negre, rupte, înodate petec de petec, nici cusute măcar! Mulți desculți! Ceialalți cu opinci, unele bune altele rupte mai de tot, împlate cu paie sau cu „oghele“ de sac! Cari au avut vreme, și-au luat câte-o traistă, ceanul de mămăligă, pirostiețele!...

Și ploaiea amestecată cu omăt curge, curge ne'ncetat!... Stau grămadă pe loc, nici nu merg măcar să se mai înfierbinte! Nu li s'a gătit încă foaiea de drum! De jur împrejur stau feciorii, călărașii și vătăjeii. Mai pe din afară, pe departe, ca să nu-i ajungă șfichiul harapnicelor, aleargă hăulind copii mai mărișori, de 7—10 ani, lăsați să păzască ce mai rămâne a casă, de multe ori cei patru păreți! Cu capetele goale, numai în cămeșă, desculți, aleargă și plîng cu mînele în gură, ștergîndu-se pe la nas neconținut cu mînele cămeșei. Neconținut strigă: „mamu! tatu!...“ Părinții sau par'că nu-i aud, sau se răcăduesc la dînșii, alungîndu-i a casă!...

S'a gătit foaiea de drum și s'a încredințat celui mai de samă din feciori. De acuma pleacă. Feciorii și călărașii încalecă pe cai, își fac cruce și zic: „Doamne ajută!“ Nouă călărași merg, spre siguranță, până ce-or trece Siretiul; de acolo înainte merg numai cei cinei feciori. De s'ar întîmplă să se împotrivescă și să nu vrea să meargă, are feciorul Craiu, o scrisoare de la boțeriu, prin care roagă pe orî-care primariu din drumul spre Vlădinești, să dea mîna de ajutoriu! Feciorii sînt toți moldoveni, cari de obicei au cîudă pe ruși. Unul mai hazliu, după ce a încălecat, a poenit din harapnic și a strigat:

—„Ha! la drum sînea!“ și-apoi a șuerat cum se șueră cînd se mîna o turmă de porci!

Mălineștenii pornesc, se uita reu la feciorul care le aruncase cea mai urită ocară pentru un Hahol; unii stupesc într'o parte cu cîudă și suduie încet rusește!... Ceialalți feciori și călărașii rid cu hohot!...

Tofăesc sermanii prin glod... sînt șapeni de frig și de udeală! Mai toți sînt vineți la față și dinții le clănțanesc par'că ar avea friguri!... Feciorii cu mîntale bune, cu cojoace pe sub mîntăli, cu

guglurile în cap, cu cîbote bune în picioare și călări încă, nici habar n'au! Li se pare că merg prea încet și tot strigă:

— Hai mai răpede! Hai că n'ajungem nici într'o săptămîină, de'ți merge tot așa!...

Blăsteme, sudălmî și bocete se aud ca răspuns!...

Cîte o dată tac toți... s'aud numai suspine înăbușite, pleoscăitul glodului și cîrunitul ploieii!..

Pănă'n sară de abieă au ajuns la Vreasca. Aice au mas, grămădiți toți într'un hambariu vechiu, la arie. Li s'a dat de cu sară merinde pentru drum: făină și brînză; să-și ducă fie-care în spate partea sa. S'a dat o vadră și jumătate de rachiū, la un fecior, ca să le dea cîte un păhar, o dată pe zi. Des demineață au pornit iar la drum!... Merinde le dăduse numai pe trei zile. În ziua întâiea, li se dede la fie-care cîte o fliușcă de rachiū, dar nu tocmai plină. Pănă'n sară de abieă trecuseră de Buhaiū, nici n'ajunseseră la Dorohoiū. A doua zi, nu le dădură rachiū de cît cam jumătate de fliușcă; rîbba la unii chîiar de feliū, strigînd că vreau să beie de două ori! Pricina ieră că feciorii băuseră mai tot rachiul!—În două zile, de-abieă trecuseră de Dorohoiū. Văzînd că merinde au numai pentru o zi, iar de mers cel puțin două, se hotărîră să mînce mai puțin, ca doar le-ar rămînea macar ce-vă pe a patra zi. Rachiū li se dădu, dar botezat de tot! În cît mulți l'au stupit jos, neputîndu-l bea!..:

A patra zi, mîncare mai de feliū, rachiū nici vorbă!... Feciorii îndrăciți, cum fi omul mahmur, suduiau necontentit și croieau chîiar cu harapnicul, așa numai de cîndă fără nici o vină!... Un vînt rece, di'ntre miează-noapte și reșărit, ardeă la inemă!... Pe lîngă toate acestea, mai dădură și peste alt păcat! Pe-o femeie o pâlise de facere! Frigul, osteneala, scrîbba, poate și bătaiea, grăbiseră ceasul... Ieră vorba de o pierzare nu de-o facere la timp!. Vrînd ne vrînd, trebuî să se oprească toți!.. Puteau să albă judecată, de n'ar fi vrut!... Suduiau iei feciorii crucei și d-zei, că amu ro-dinî le mai lipsea, dar n'aveau în cotro! Au primit'o într'o casă din Hărniceii... copilul l'a făcut mort... Feciorii ziceau că s'o

lase acolo pe femeie și să pornească mai departe dar femeea nu vroea să remițe în străină, nici oamenii cari o primiseră n'aveau unde s'o ție! Se rugă s'o mai aștepte macar un ceas, că pornește și ȳea!... După vre-un ceas s'a încins strins sermana și a pornit ȳear la drum!... Țerani! ȳs de fier!..?

Innoptase cînd au ajuns la Vlădinești. — Flămînzî, uzî, înghețați, zdrobiți de osteneală și de neodihnă, trebuie să mai aștepte în mijlocul ogrăzei, pînă ce va veni poronca, unde să-ȳ deie pe noapte! I-au pus într'o odaie mare, de sub acela-și acoperemînt cu grajdul de cai. Li s'a dat faină de mămăligă și brînză, rachiu de asemenea. Mulți insee n'au mai putut aștepta mîncarea, au căzut pe unde au putut, dovediți cu totul de osteneală și slăbăciune...

S'a respîndise vestea prin sat despre femeea care pierduse pe drum și apoi peste un ceas pornise ȳear mai departe. Cucoanele de toată mîna de prin sat, se mîierau și o fericceau: „Halal de dînsa! Nu ca noi, cari nici nu ne mișcăm din pat cîte două săptămîni după facere! — Țerancele ȳestea parcă nu-s de carne!“

A doua zi de demineată i-au pornit la lucru. Pe lan te acufunda! în glod mai pînă la genunchi. Popușoi! plini de apă și de omăt ȳerau reci ca ghiața... secerea nu prindea într'însii și cînd zmuncea! mai tare ca să-ȳ tai, apa și omătul de pe dînșii și se scutura după cap!.. Nu trecuse un ceas de cînd începuseră a tăiea și mînele li se făcuseră ciocan... nu mai puteau apuca strujanul nici ținea secerea!... Femeile prinseră ȳear a se boc! în glas, cu tonul jalnic cu care bocesc pe morți!... Bărbații se mai țineau; li ȳeră rușine să plîngă, dar din inemă ar fi plîns și ȳei mai dihai de cît femeile!... Unii trînteau în pămînt secerea, fși frecau mînele cu furie, jucau din picioare în glod, scrișneau din dinți și sudueau în una!... Să facă foc nici vorbă... de sus curgea, jos apă și glod... unde se faci foc?!... și cu ce?... La Vlădinești nu-s lemne..., chîiar la curte de multe ori ard ciocălăi... strujenii plini de apă nu s'aprimd nici mîne!... La niște coșere se înjghebase o leacă de foc, dar nu toți ȳerau pe aproape cu

lucrul!... și chiar cei ce țerau pe aproape, parcă puteau să se încălzească în una?! Feciorii călării cutierau lanul în toate părțile... cu harapnicul desfăcut... și pe care l'ar găsi nelucrînd, îl croiește pe unde năpădesc!... Fie-care cum zărește de departe vre-un fecior, începe a tăiea cu grabă, chiar în brînci de s'ar tirii tot trebuie să lucreze... cu feciorul nu-î de șuguit, nici n'ăi cînd să-î spuî că nu mai poți, că iești bolnav... Iel de departe te arde cu harapnicul, cum te vede nelucrînd!... Altă treabă nici n'are!....

O femeie se adăpostește lingă o glugă de strujeni ca să deie țîță copilului... Amorțită, zdrobită de osteneală, ațipise cu copilul în brațe... De o dată glasul răgușit al lui Ion Bolic o face să sară drept în picioare!...

— Dormi gîpuneasă! și cirta cui o lași?! lasă țîncu din brațe că dau de-a 'ntregul!...

Femeea lasă răpede copilul pe strujeni și începe a fugi, ca să scăpe de bataie!... Iel călare o ajunge îndată și începe a o crol peste spate!... Femeea țipă, se vaită... Ion Bolic croește din ce în ce mai tare... prinde gust la bataie!... Cea din urmă lovitură i-o dă de departe, cam a lene... o ajunge numai cu șfichiul peste pulpe! Femeea cade la pămînt și răcnește ascuțit... cînd se scoală de jos, două șurlăie de sînge curg pe pulpe!... Ion Bolic dă biciu calului... se grăbește să-și facă datoria în altă parte!..

Femeea se bocește și blastămă pe fecior.. Cîți-va Mălineșteni și Mălineștence se apropie și o cercetează... le istoricește, și-apoi se dezbracă până la brîu și le arată spatele!... De-a lungul și de-a curmezișul stau vîrci vinete, groase de un deget și încolțăcite ca niște șerpî!... Apoi îmbrăcîndu-se, se pleacă și le arată rănele de pe pulpe... suspină și se bocește!... După asta ridicîndu-se se întoarce înspre partea încotr'o s'a dus Bolic, dă din mîni și-l blastămă!... Femeile blastămă și iele... bărbații clatină din cap de cîte-va ori, apoi îndeasă căciulele pe ochi și se duc: unii tăcînd, alții suduind.

.

Sara îi adună și îi duc țear la curte... de aici îi mai greu de fugit.

Feciorii stau gramadă și vorbesc de întimplările zilei, așteptând poronca. Unul își scutură căciula de ploaie și zice:

— I... i... i... da al dracului năcaz cu tâlharii iștia de Mălineșteni!...

— Al dracului măi! Răspunde altul vînturînd poalele măn-tălei... Nu se dau la muncă de feliu!...

— Lasă, bre, că-s și goi!

— Dar pe mine boțeriul nu mă'ntreabă de-s goi ori îmbrăcați, mă'ntreabă de ce-o lucrat!..

— Asta așa-î!... răspund mai mulți feciori.

— Dar lasă!.. începe țear cel di'ntăiu... că m'or pomeni ței cîte zile or avea!... Bătaie ce-am dat la vr'o cîți-va a-zî!...

— D'apoî de asta nu-î vorbă!.. Nime nu șede cu minele în sin... zice unul rizînd!...

— Dar ați văzut bre că Noșu tot nu-și lasă obiceiul?! zice Ion Bolie.

— Ce obicei?! Întreabă ceialalți.

— Nu știți cum îi țel hîrbareț?!...

— Ieî! de asta-î vorba?;... Dar ce-a mai făcut?

— Știți pe Ruscuța ceea, a lui Toader Gherasim?! Cum o văzut'o, m'a chemat de-o parte și mi-a spus s'o amăgesc pănă'n standolă... Ieu m'am dus și am luat'o, cu chip ca să măture prin standolă... Iea încă s'a bucurat că mai scapă de udeală și de frig!.. Cum a intrat, a înșăcat'o Noșu... și-acolo, pe vravul de grîu...

— Nicî pe-o vreme ca asta nu se mai astîmpără'!..

— D'apoî, bre, fata ceea îi mică!... nicî paisprece ai n'a fi avînd?!...

— Și-apoî!... Nu știți că omul cu cît îmbătrînește, cu atîta caută bucate mai bune, carne de pui, de miel, de mieluță!...

— Dar fata?!

— Fata?! S'a bocit cît s'a bocit, și la urmă a trebuit să s'apuce țear de tăiat popușoi... nunta lui Noșu nu ține mult!....

În ziua următoare, ȳeră mai frig încă!...vîntul se innăsprise de tot!... Demineată nici nu plouă... glodul înghețase, înse numai pe deasupra... cînd călcai se spîrgea! Vai de cei desculți ori cu pulpele goale!... Așchiile de ghieață taie ca briciul!... Acela-și năcaz și suferință ca și în ziua trecută, că și-n cele de mai înainte!... Sara i-au dus ȳear la curte. — Asta ȳeră Sîmbătă sara; a doua zi aveau o zi de odihnă! — Duminecă, sermanii Mălineștenii îmblau prin ograda curței, apropiindu-se de bucătărie, cu gîndul se între să se mai încălzască o leacă. Cucoana, din înfîmplare, uitîndu-se pe fereastră, văzu mai ales pe femeii cu pulpele vinete și pline de sînge!... se întoarse răpede și întrebă pe chelăriță:

— Dar ce au oare femeile celea, de's îmfiate la picioare și pline de sînge?!

— De frig și de udeală, cuconiță, s'au umflat și poate au și plesnit... poate s'au mai zgîriat și prin ciocleji!... așa-i la muncă!...

— Să spuî vechilului, c'am zis ȳeu să nu mai aducă pe Mălineștenii la curte!... nu pot suferi lucruri de acestea... îmi fac reu!...

— Bine, cuconiță!..

După asta nu i-au mai adus la curte. — Sara îi închideau într'o standolă pe cîmp. — Cuconița nu vede până acolo!...

Așa s'au chinuit patru septămîni! Cu tăiatul, desfăcatul, pusul în coșere, după contract!... De se îmbolnăvea de tot vre-o unul, zăcea în standolă, în știrea lui D-zeu!

După ce au mîntuit lucrul, fură siliți să se mai îngloade în datoriî, luînd opincii și cîte ce-vă de îmbrăcat, ca să nu degere pe drum până a casă; căci acuma ȳeră ȳearnă de toameală!...

Oamenii liberi!... angajați de bună voie!... Pe cariî numai niște reu-voitoriî caută să-i turbure în liniștea și fericirea lor!....

EPIGRAMA

Verbul „a iubi“

Iubeai, iubești sau vei iubi,
Conjugă'l fără sfială :
Pacat că nu-l poți conjuga
În viața conjugală

Bancherului Sac

Mă întrebă ce-i epigrama.
Să-ți-o spun, o! cap de paie :
Tu din ȧea nu tai cupoane,
Dar pe tine ȧea te taie!...

Femeea

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Un cîntec ȧe femeea,
S'o știi ȧe vorbă veche
Te 'ncîntă a-zî, dar mîine
ȧȧ cîntă la ureche...

Epitaful meu

Trecătorii, de vraină să știi
De mi-ȧ reu sau de mi-ȧ bine,
Pot să-ȧ dau un singur sfat :
Vezi de ȧă și tu ca mine...

GIORDANO

ȘTIINȚĂ PENTRU ȘTIINȚA ȘI ARTĂ PENTRU ARTA

(urmare)

Până aici chestia a fost privită din punct de vedere mai mult logic: introducere numai de cât trebuitoare, pentru ceea ce ȳeră se urmeze.

De aici'n colo problema va fi morală.

III

Ș T I I N Ț A

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Prin faptul că pentru un individ știința ajunge un obiect de patimă nu se înstrăinează acest individ prin inemă, prin idealuri, prin ocupație de omenire, de om, de suferință, de fericirea societăței?

Unul di'ntre argumentele de căpetenie ale papilor reformatori, cari voeau să oprească pe preoți de la căsătorie, ȳeră acesta: un om care are copii din carnea și oasele sale, cum va putea ȳel ȳubi cu ȳubire adevărat părintească pe ceialalți fi ȳntru domnul? Acela care-și ȳnchide inema ȳn farmecele molatece ale căsnicieȳi, care-și ȳnchiliează idealul ȳn ȳubirea soȳiei și creșterea copiilor, cum va putea păstra rigiditatea, dreptatea, pietatea, etc. etc. unui păstoriu al Inȳi Dumnezeu?... Ergo, preoții nu trebuie să aȳbă femeie.... cu eununie!

Nu-ȳi vorbă puterea acestor argumente nu trebuie să ne facă să considerăm cu acela-și despreț obiecțiile ce se aduc știinȳei ȳn raport cu tendința omenireȳi spre bine, cu umanitatea, societatea, naȳiunea etc.

Aceste argumente sînt de mai multe ordine :

a) pornind de la datele simțurilor, ale experienței vulgare, ale bunului simț, luînd conceptele create de inteligența inconștientă a omenirii și societății, știința le analizează, generalizează, face inducțiuni și abstracțiuni și... și ajunge la niște concepte străine de experiență, nefolositoare pentru lupta cu natura. De pildă : noi știm că vara-i *cald*, iarna-i *rece*; știința din *cald* și *rece* scoate *temperatură* ce-vă mult mai vag, mai departe de simțuri, mai nepipăit; din *căldură*, *lumină*, scoate conceptul de *mișcare*, dar ce felii de mișcare? Cum înțelegem noi, oamenii, ce-va precedat de o impulsivitate sufletească, îndrumarea cătră mai bine? Nu! Pentru ieși mișcarea iese ce-vă și mai vag, mai neînțeles, o *tremurătură*, cum? ce felii? de ce? — de eter? — Dar ete-
rul ce-i?...

Te mîeri încă de-au mai păstrat numele de mișcare, ieși cari pentru corpurile chimice au creat nomenclatură nouă și au ajuns până și la combinații hotentotice ¹⁾.

Chiar cuvîntul *vieață* a pățit acela-și lucru :

„Cuvîntul „*vieață*“ ie scurt și foarte clar și fie-care știe ce însemnă“, zice L. Tolstoi, pe cînd pentru știință „*Vieața* iese totalul funcțiunilor ce se opun morței... *Vieața* ie un îndoit proces de asimilație și dezasimilație, universal și neîntrerupt... *Vieața* iese organismul în activitate. *Vieața* iese o activitate specială a materiei organice. *Vieața* iese o adaptare a raporturilor interne cu raporturile externe“ Definiții cari se potrivesc și pentru „*activitatea unui cristal în formațiune; unele și fermentațiunei, putrezirei etc.*“ definiții cari nu definesc *vieața* ci numai anumite condiții ce întovărășesc *vieața*“.

b). Luînd mijlocul drept scop, oamenii de știință discută nu asupra realității, asupra mijloacelor de norocire-ale omenirii, ci asupra teoriilor lor; teoriile devin din nou scopuri și îndepărtează mai tare știința de omenire. „In toată activitatea acestei științe, zice tot L. Tolstoi, nu se vede atîta dorul de-a studia fenomenele

1). De exemplu : Hexamethylamidomethoxytriphenylcarbinol.

vieței eît grija statornică de-a dovedi dreptatea dogmei sale fundamentale“.

Lufnd mijlocul drept scop, problema nu iese vieața, omenirea, ci aberații mintale; știința devine o gimnastică intelectuală fără scop, o activitate dezordonată; oamenii de știință „samănă cu Kyphe Makeici, vestitul personaj al lui Gogol, care socotea de ce grosime ar fi coaja unui ou de elefant, dacă elefanții s'ar ouă ca păsările“ și pe urmă, mecanic adînc și matematic superior — nu caută toate științele să devie matematice? — Kyphe Makeici socotește „cît praf trebuie pentru a arunca în aer un ou de elefant“.

Iear ca încheiere, o pagină frumoasă, admirabilă ca plasticitate de ideie:

„Să presupunem un om ce trăiește numai cu o moară. Fiiu și nepot de morariu, știe prin tradiție, dar știe bine, cum să ducă moara. Fără să cunoască mecanica, știe să-i potrivească părțile ca să macine bine.

„Dar într'o zi se'ntîmplă că omul nostru prinde a cugeta asupra alcătuirii morei și, pentru că are cîte-va cunoștinți de mecanică, se-apucă să observe de ce se'nvîrt roțile.

„... cu 'ncetul se conviuge că totul atîrnă de la stăvilari și iezetură. Astă descoperire îl îmbată într'atîta în cît în loc să-și mai bată capul cu felul făinei cu ridicatul și scoboritul morei, cu întinsul și destinsul curelei, se-apucă să studieze iezul; iear moara i se strică. Oamenii îi spun că nu face bine; iel nu vrea și studiază înainte. Atîta adîncește lucrul, atîta se sfădește cu patimă cu cei ce-l sfătuiesc, în cît începe-a crede că iezul ie moara!“

„Orî ce veî zice, iel răspunde: „nicî o moară nu poate măcina fără apă; deci, ca să cunoști moara, trebuie se știî iezul apa, să știî puterea curentului, să știî de unde vine; ergo: ca să cunoști moara, trebuie să cunoști iezul!“

e). Lufnd mijlocul drept scop, toate simțimintele, suferința, plăcere, dorinți, păreri de reu, zimbete și lacrimi, nenorocirea și

fericirea omenească, omul și societatea ajungînd obiecte de studiu, devin importante sau neimportante nu după valoarea lor reală, ci după cum interesează cutare sau cutare teorie, cutare sau cutare știință: doctorul aleargă după cazurile cele mai grele, nu pentru a ușura durerea, ci pentru a face observații pentru teoria D-sale; sociologul se interesează de obiceiurile cele mai grozave, de societățile cele mai selbatece, nu pentru a le educa și civiliza, ci pentru a fi Țel primul care le-a studiat, pentru a afla origina societăților, pentru teoria D sale; psihologul vede în nebun nu un nenorocit ci un tip, tip cu atîta mai important cu cît mai rar, mai absurd: și așa mai încolo.

d). Știința înstrăinîndu-se de om și omenire, din armă de luptă devine otrava propriei sale mame: luați de pe pămînt toți bolnavii, ce vor face doctorii? luați din om nevoile fizice, ce vor face zoologii, anatomiștii? luați omului toate nevoile ce decurg din contactul cu natura, ce vor face oamenii de știință toți? Geologi, chimiști, fizici etc. au interes, interes de existență, interes de pasiune ca aste nevoi să existe, căci alt-feliu obiectele științelor lor n'ar interesă pe lume. Ce interes ar fi să întindem mîna și punga unui fizic care ne-ar vorbi despre fulger și trăsnet, cînd fulgerul și trăsnetul n'ar fi o primejdie pentru om? Incetînd de-a fi mijloc în mîna omenirei, știința devine exploatătoarea nevoilor, durerilor Ței.

Cam aceste sînt obiecțiile mistice, filosofice, umanitare ce se aduc științei.

Chestiunea Țeste gravă și punctul de vedere din care Țe pusă o arată mai grozavă: aici nu mai Țe vorba de nefolosul, de netrebuinta științei, știința nu mai Țe un lux, o îndeletnicire netolositoare dar nevinovată; nu, știința Țe acum o primejdie, o beție a minții care otrăvește încetul cu încetul inema și eugetarea păturei culte omenești. Omul de știință nu mai poate zice, ca doctorul lui Bolitineanu:

„Nemic, nemic, lumina mi se ascunde mie
O studiu fără roadă ce mai înveninat!

Nu m'ai ȳe un Faust care se satură și se dezgustă de năzuința lui și care desnădăjduit de-a putea ști ce-vă, zdrobit în lupta cu ființa, după ce, plin de dorul ce omenirea are de fericire, s'a jertfit pentru a pătrunde acest mare X spînzurat de-asupra capetelor noastre, simte că ȳe'n zădar orȳ ce silință, că'n zădar și-a jertfit sufletul și inema și atunci pentru a putea măcar zice că-a trăit, se aruncă în brațele lui Mefistofeles. Nu: de acum omul de știință ȳe un calău, un criminal: trăiește exploatand omenirea, trăiește din nevoile omenirei, are interes ca aste nevoi să se vecînicească; ȳe fabricantul care înadins strînește gusturile cucoanelor și schimbă modele pentru ca, folosindu-se de prostia femeescă, să poată stoarce pungele bărbaților; ȳe doctorul care face din medicamentul lui un fetiș, care are interes ca adevăratul leac al boalei să fie ascuns pentru ca boalele se fie lungi și mănoase, care în sffrșit caută să descopere acest leac nu pentru a-l aduce la cunoștința lumii ci pentru a-l ascunde și apoi tremură zi și noaptea ca nu cum-vă din ochii lui să se vadă că stăpînește ȳel acest leac, ca nu cum-vă să i se ceară socoteală, ca nu cum-vă lumea să ajungă fericite.

În scurt deci știința pentru știință cînd îmfașoază ce-va adevărat însumă înstrăinarea științei de om și de vieață, dar cele de mai multe orȳ știință pentru știință ȳe un pretext, un paravan frumos, strălucitoriū pentru a ascunde exploatarea bănească a omenirei: întăiul caz supune omenirea și vieața egoismului intelectual, al doilea le supune egoismului material: întăiul caz urmărește triumful unei teorii, al doilea triumful averei.

Și totul în aceste obiecții să fie numai halucinații ale unor suflete bolnave de idealuri mistice? Și totul să fie numai niște sofisme de justificare ale unor mizantropi cari pentru a îndreptăți și'n fața lor și'n fața lumii sentimentul de înstrăinare ce simt ȳei de lume, sînt nevoiți a și-o închipui rea și stricată?

Sau, din potrivă, acest strigăt de alarmă ȳeste numai — ca toate strigătele de alarmă — exagerarea unui lucru real, adevărat, dar ascuns nouă înși-ne pentru că sîntem croiți după calupul vremei în care ne-am născut; mai mult: pentru că noi înși-ne facem

parte din această lume cultă în privirea căreia se aduc aceste invinuirii? În sfârșit, pentru că neîndeletnicirea noastră cu asemenea chestiune este chiar condiția *sine qua non* a existenței noastre ca lume cultă în vreme de acum?

De pildă:

Să nu fie adevărat că o boală a veacului nostru în analiza, analiza amănunțită, obiectivă, și în același timp o lipsă aproape completă de sinteză? Nu se pare oare știința că înaintea ei omul și pământul au același drept la studiu? Prin specializarea excesivă a științelor, nu este adevărat că punctele de vedere se strimtează din ce în ce, se înstrăinează de fericirea omenească? La început punând întrebarea: de ce folos sînt pentru oameni studiul limbii, epigrafiei, al paleografiei, al hieroglifelor, etc. s'a răspuns că între toate științele în un lanț, o legătură, că toate fac un mănunchi, care cu cît în mai amănunțit cu atîta în mai mare; că menirea deosebitelor științe în cunoașterea colțurilor lumii și că filosofia în înmănunchie pe toate, dar nu în adevărat oare că astă menire nu în ajunsă? unde în filosofia care să armonizeze toate aceste științe? cu ce școli filosofice trăim noi acum? Este vre-o una care să izvorască din mișcarea intelectuală științifică și literară contemporană? Kant, Schopenhauer sînt străini de această mișcare, materialismul contemporan în o sinteză particulară a ei, spiritualismul care acum se trezește din nou primește cu anevoie astă mișcare, caută s'o deconsidere, s'o falsifice; monismul, singurul sistem ce poate fi în acord cu luminile contemporane, este încă de făcut. Și chiar cînd acest sistem s'ar închege, care în fericirea ce-ar înși de acolo? am fi cîte-vă sute de oameni împătimiti de adevăr cari am gustă o fericire de cîte-vă zile adîncindu-ne în noianul lumii? Și'ncolo, lîngă aceste spirite filosofice s'ar grupa armata destul de puțin numeroasă a cercetătorilor de știință, apoi altă grupă a diletanților și pe urmă... pe urmă uriașele milioane greoaie ale proletariatului cari și-au stors vîetea pentru ca din scînteile sufletelor lor să avem noi lumina trebuitoare: unii să fim diletanți, alții cercetători științifici și alții spirite filosofice. Și deci

nu ȳe adevărat că pentru a face știință trebuie să ai bani, că aști bani trebuie să ți-i faci alții sau să ți-i deie oameni pentru cari alții îi fac? și nu-ȳ adevărat că știința ȳe condiționată de-o bună stare materială, că astă bună stare ȳe condiționată de pauperismul milioanei? că pentru a avea această bună stare trebuie a nu te atinge de pravila economiei politice? Un om, un tînăr care se atinge de astă pravilă, nu ȳe considerat ca mort pentru știință? Tot ce spune ȳel nu poartă pecetea greutății cu care ȳel luptă pentru viață? și pentru a fi senin în știință pentru știință nu trebuie a închide ochii la mizeriile omenirei, sub primejdia de a fi privit de toată lumea ca halucinat? Puneți-vă suprema întrebare: dacă pe toți oamenii i-ar preocupa în cel mai mare grad fericirea omenirei, dacă toți ar fi călăuziți în asta de sentimentul solidarității omenirei, dacă toți ar simpatiza cu durerea și amarul milioanei proletare, care va fi acela care-și va mai arde ochii la lămpile târzi cãutînd în bucoavne de cîte ori se găsește cutare cuvînt; care va fi acel care fără mustrare de cuget își va toci picioarele alergînd cu traista 'n gît după *belemnites tricanaliculatus*? care va fi cel ce se va afundă în piramidele Egiptului, între cărămizile Asiriei, între eprubetele unui laboratoriu, între volumele unei biblioteci, între hirburile unui muzeu?

Nu, ȳe adevărat că pentru a face știință trebuie a nu te ocupa de fericirea omenirei, trebuie ca închizîndu-te într'o bibliotecă, într'un laboratoriu, să nu ai ochi de cît pentru șirul de slove, să nu ai degete de cît pentru balonul de sticlă și să fii mulțămît de ceea ce faci. Iear cînd vei auzi despre milioanele flămînde trebuie să ai convingerea că teoria ce ai despre schimbarea lui *o* în *oa* sau despre compoziția celulozei, astă teorie va face mai mare bine de cît ori ce alta. Prin urmare pentru a face știință pentru știință trebuie sau să crezi că lumea actuală ȳe cea mai bună posibilă sau că neajunsurile ȳei se vor lecu prin importanta teorie ce ai despre origina Asirienilor.

Și chiar așa se întîmplă: numai aceste sînt categoriile de oameni cari fac știință pentru știință.

În cît, după cum depărtarea fie-cărei științe de filosofie, despărțirea punctului de vedere special de punctul de vedere general filosofic îe condiția psihologică a alcătuirii științei, tot așa depărtarea științelor actuale de problema fericirii omenirii îe condiția sociologică a propășirii științei.

În cît nu îeste totul fals în învinuirile ce se aduc de misticul Tolstoi et comp. împotriva științei; dar ceea ce îeste fals îeste că Tolstoi et comp. amestecă două lucruri deosebite: colorația particulară ce capătă a-zi știința din pricina alcătuirii sociale actuale și natura chîiar a științei.

Într'adevăr: faptul că fie-care știință pentru a se putea alcătui trebuie să se separe de filosofie, trebuie să despartă și să hotărască, pe cît posibil mai bine, punctul său de vedere particular, aceasta nu-î un lucru de care trebuie să fie învinuită știința: după cum voința se descompune într'o mulțime de volițiuni său, încă mai bine, după cum un scop mai îndepărtat se ajunge pri'ntr'o înfinitate de acțiuni, tot așa și concepția generală a lumii fiind scopul mai îndepărtat al omenirii, trebuie să se descompună într'o înfinitate de concepții particulare cari nu pot fi de cît rezultate din științe particulare. Se poate să nu pricepem legătura unei științi cu concepția generală. Se poate să nu-î înțelegem rostul și folosul, dar asta nu însemnează nimic; se poate în fine chîiar să se dea pentru moment unei științi o mai mare însemnătate de cît merită, asta încă nu însemnă nimic cîtă vreme avem siguranța că sinteza generală tot se va face: vor fi epoce special analitice, cum îeste cea actuală, vor fi altele special sintetice, cum a fost premergătoarea revoluției franceze: asta îe natura mersului științei. Din asta nu putem învinui știința: totdeauna o epocă sintetică urmează uneia analitice și prelucrează datele acesteia, pentru ca pe urmă rezultatele îei să fie supuse analizei epocii următoare care le găsește naive, declamatoare, goale și așa mai departe. Se poate foarte bine ca 'ntr'o epocă analitică să se găsească răătăcite cîte-va suflete sintetice cari ne-rebdătoare de popasul ce face gîndirea omenească să se revolte

împotriva vremei lui; dar asta nu schimbă întru nimic mersul științei, căci mersul acesta este legat nu de individualități, ci de personalitatea clasei culte; cîtă vreme această clasă cultă înfățișază inteligența vioasă și vecinic mișcătoare a unei clase sociale care își cantă încă idealul pămîntesc, atîta vreme acest ideal viu și luminos este ca un soare către care se îndreaptă toți ochii: toate științele fără voie se sintetizază: fericirea vieții pasiunează prea tare lumea pentru ca feliuritele științi să poată sta străine de ȳea. O dată ce teoria s'a intrupat în lume, pătura cultă în virtutea inerției se ocupă cu știința care acum ajunge știință pentru știință: trebuie purificată de toate jonicile porniri pe cari lupta pentru viață le amestecase, trebuie scuturată de toate concluziile pripite, de toate personalitățile etc., trebuie să ajungă impersonală, critică, analitică: prin creștere și o bună parte prin ereditate caracterele tinerimei vor înfățișă această lipsă de sete de ideal, această deplină mulțămire, această îngrozitoare suficiență; tinerii cărturari se vor ocupa de știință, în virtutea inerției—cum am spus—dar ce știință? O știință fără ideal, fără simțire, fără nimic omenesc, căci știința va trebui să îmbrace caracterul clasei, să vorbească limba ȳei, se trateze chestiunile ce o interesează. Tînărul va intra în societăți de protecțiune a animalelor—cea mai îngrozivă rușine pe fruntea veacului nostru,—va luă hotăriri din sinceritate pentru înfrumusețarea boilor, se va pasiona pentru ocrotirea porcilor și va lasă se degenezeze, să pĳeară, să se chinuească milioanele de semenī ai lui, de oameni cari au singura nenorocire că samănă la chip cu tînărul cărturariu. Boul care frage plugul, unde nu sînt mașini, calul, care duce cupeaua cu trupul milionariului, au dreptul la protecțiune sinceră și pasionată, omul care duce milioanele și luxul capitalistului, n'are acest drept, tocmai pentru că ȳe om. Se ocrotește asinul cu sinceritate, se ocrotește cĳinele din pasiune, ȳear ocrotirea muncitoriului manual și intelectual se face din politică, din oportunitate, de nevoie, de interes.

Și să ne mai mĳerăm că știința tinde a se depărtă de pro-

blema fericirei? că vede'n om numai fibre și celule, în societate numai bine, moral și frumos; în lume lumea cea mai frumoasă posibil?

Pentru această pătură știința iese sau o jucărie sau o momifărie sau o aberație mentală.

Dar lângă acest grup al păturei culte, grupul zeilor olimpicieni, grup mic la număr dar puternic prin aceea că ține friele cugetărei contemporane și alcătuiește întreaga mișcare a minții după chipul și asemănarea sa, — lângă acest grup există altul care trebuie să trăiească din știință pentru știință. Căci trebuie să știm că una din podoabele epocii noastre iese vînzarea minții ca și a mușchilor: știința are a-zî marele folos că iese la preț, se cumpără și se vinde, se poate schimba pe pîne și pe carne. Căci banul pentru a face puî are nevoie și de brațe cari să muncească și de minți cari să gîndească pentru a emancipa producțiunea de brațe omenești, are nevoie de ingineri, de arhitecți, chimiști, fizici, geologi etc. cari toți intrînd în calupul producțiunii, nediscutînd dacă sînt cinstite sau nu, umane sau nu legile acestei producțiuni etc. toți să puie la 'ndămîna capitalului mijloace uriașe de acumulare de bogății, dar mijloace fără voință, fără minte și inemă, să înlocuiească omul suferitoriu prin mașina de fier, inema și curajul omenească prin șurubul de platină și roata de oțel.

De unde se vor recrută aceștia?

O bucată de vreme, mai de mult, se putea ca proprietariul să facă toate aceste slujbe: nici iese nu iese atît de sus pentru a-î fi rușine, nici n'avea atîta capital pentru a-l putea lasa și pe sama altuia, nici nu iese atît de greu. Dar acum, lucrul s'a schimbat. Acum *dulce otium* a ajuns a fi marele ideal al celor ce au: sînt prea obosiți de munca di'nainte și se justifică prin sofisma că iese rușine (cetește nevolnicie intelectuală) ca iese să se 'ndeletnicească cu asemeni lucruri (și am văzut mai înainte cu ce se indeletnicesc); acum au destule capitaluri pentru a nu se mai uita la cele cîte-vă miî de franci ce plătesc subalternilor lor

mai deștepți; acum ȳe chiar o necesitate, cãci concurența a pus ȳn ivealã superioritatea capitaliștilor ce cumpãrã muncã trupeascã și muncã intelectualã asupra celor ce cumpãrã numai muncã trupeascã. A-zĩ aceștii lucrãtorĩ intelectuali se recruteazã din pãtura mijlocie și inferioarã de tot.

Dar toți va trebui sã 'ndeplineascã o condiție mare, foarte mare: sã nu aibã ochi pentru a vedea nelegĩmirile pravilei economice, sã facã științã pentru științã, adecã științã pentru punga capitalistului și pentru burta celui ce-o face: reclame, laude și, mai cu samã, recompense bãnești—pentru a fi mai exacti ȳn cumpãnirea meritelor intelectuale—vor pune ȳn evidențã simpatiile de cari se bucurã cutare descoperire, cutare descoperitoriu.

Problema fericirei n'are ce cãutã aice.

Sinteze se vor face, pentru cã ȳe fatal sã se facã; dar sau se vor face ca niște anomalii ȳn mersul gĩndirei contemporane sau se vor face tot ȳn senzul pungei capitalistului și a burtei științificului; nici o datã sinteza nu se va face—fãrã pedeapsã—ȳn jurul steagului fericirei omenești.

Aceasta va fi științã la preoții olimpienilor.

Ieste acuma lesne de vãzut cum se va ȳnfãtoșã ȳn aceastã clasã problema fericirei omeneirei: cei mai cuminți nu-și vor pune-o și vor fi fericiți ȳngroșȳndu-se ȳn pungã și'n ceafã, ȳear cĩnd vor fi ȳntrebați de menirea științei lor, de binele ce aduc ȳei omeneirei, vor raspunde zuruind baniĩ ȳn buzunariu: *Științã ȳnnaintea de toate! Științã pentru științã! Științã impersonalã și dez-ȳnte-re-sã-tã!*

Ie cel puțin un noroc cĩnd aceștia, neavĩnd ȳn tinerețe alte idealuri, neavĩnd ce renegã, se uĩtã cu milã la cei ce hrãnesc un ideal: prin faptul cã nu l'au avut, aceștia ȳși simt cugetul liniștit, n'au nevoie sã ȳntineze idealul tinereței pentru a se justifica de ce nu mai cred și acum ȳn ȳel.

Alãtorea cu ȳei vor fi ridiculii pãturei culte, nenorociții al cãrorã pãcat ȳeste cã au ȳubit și poate ȳubesc un ideal de drep-tate, un ideal de lume cinstitã și dreaptã, dar cari prin traiul lor

atrnă de pătura stăpînitoare; nu acei grozavi oameni de știință cari sufăr de pesimism pentru că sînt convinși științificește că „umanitatea a ieșit din formele vii inferioare“ și că „toți indivizii fără abatere se nase, trăiesc și mor în puterea acelora-și legi organice“ în timp ce trebuie să „se incline înaintea unui rege, să cinstească în Iel o ființă a căreia existență Ieste stăpînită de legi speciale“ și cari mor de ciudă și se sinucid pentru că nu li se îngăduie „să zimbească cetind pe monezi și'n actele de guvernămînt că regele Ieste ce Ieste prin o tainică *gratie a lui Dumnezeu*“; nu aceste secături din cari Max Nordau își face eroii lui și pe cari-i îmfațozază ca jertfele idealurilor lor științifice în această lume nedreaptă și mai cu samă neștiințifică; nu aceștia, ci unul ca Eminescu a căruia toată vieța a fost, a trebuit să fie, o încătușare a idealului lui, a căruia întregă activitate a trebuit să fie otrava iluziilor tinereței lui,—aceia cari nu științificește ci trupește simțesc absurditatea întocmirii sociale de a-zî, cari cetesc durerea nu'n legile astronomice sau în formele insectelor, ci'n mușchii lor striviți de oboeală, în pîeptul lor zdrobit de explicații, în ochii lor arși la lămpile tîrziî, în bătăturile căpătate de scris la degete, în degenerarea sufletească la 25—30 ani, în plîsetele copiilor cari cer pîne; aceștia cari-și topesc mîntea pentru a trăi, cari fac știință pentru știință pentru o bucată de pîne pe care o simțesc amară pentru că-i prețul trădării conștiinței lor, pentru că-i plata renegării, aceștia ne vor spune ce 'nsamnă știință pentru știință.

A-zî Ie lucru știut: ingineria încă Ieste mănăoasă și nesupusă concurenței pentru că la Iea cererea întrece oferta; a-zî statul mai al tuturor părinților Ieste: „învață ingineria și după ce-i ajunge ingineriî te vei ocupa cu ce vei vrea“. Și, dacā ocupațiile, carierele sînt supuse legii vînzării, apoi ideile, apoi idealurile nu vor fi?

Până acum, cită vreme cărturari nu Ierau mulți, în cită vreme Ieră de unde să se aleagă, și cită vreme problemele sociale nu Ierau atît de arzătoare, mai Ieră cum Ieră; dar acum lucrul s'a

schimbat: o leafă te cumpără. nu pentru o anumită funcțiune, lă-sfindu-ți restul vieței slobod; nu: o leafă te cumpără în întregime, te face agent electoral, te face oratoriul de partidă, te face telal de voturi, te face tot; cu o leafă se cumpără a-zî nu un om ci o familie întreagă și ar trebui să trecem la cronica scandaloasă a zilei pentru a înregistra cîte soșii au fost cumpărate prin lefite bărbaților.

Și nu se va cumpără înădușirea sau renegarea unui ideal?

Și va fi știința acestei pături știința sănătoasă? și va urmări-Tea conștient fericirea omeneirei?

Goana după bani— și bani sînt a-zî totul—ucide moralitatea'n știință, precum o ucide pretutindenî: ajungînd marfă, știința ajunge și contrafăcută; nu se caută ce spune, ci se caută ce aude, și, dacă aduce bani, își îndeplinește menirea.

„Le bien être étouffe la vigueur intellectuelle“ zice Lange la pag. 501 vol. II în a sa „Istorie a materialismului“. Adevărul iese necomplet; iese se potrivește numai pentru pătura întăia a oamenilor de știință. Propunem următoarea redacțiune:

„Averea, cînd iese stăpînită, înădușă puterea minței; iar cînd iese căutată, corupe caracterul. Bogăția pentru cel ce-o are face din știință ce-vă de prisos și cînd iese ce-vă, face din iese o aberație mentală;—pentru cel ce-o urmărește, bogăția face din știință, ca și din artă, ca și din iubire, o marfă.

„Seul le proletariat, urmează Lange, reste rude, oprimé, mais il conserve sa vivacité d'esprit“.

Și'ntr'adevăr nici nu putem nădăjdui că leacul nu numai al științei, dar chiar al întregii societăți va veni de-ațurea.

Proletariatul organizat și luminat iese singura clasă care are ochii în viitoriu, care poate pune curată și luminoasă problema fericirii omenești, singura clasă ce-o poate rezolvi în senzul afirmativ.

Sîntem a-zî în fața burghezimeii întocmai cum iese înaintea marelui revoluții burghezimea în fața aristocrației feodalo-clericale.

Aristocrația a fost nemicită 'ntăiu pe terenul economic:

ajunsesse de prisos prin evoluția economică ; a fost apoi înneacă în întunec pe terenul științific : mai toată știința contemporană iese opera burgheziei ; a fost întâi ridiculizată și apoi înmormntată pe teren artistic.

Despre întâia și a treia parte nu vorbim aici.

Pe terenul științific lumea nouă a bătut acuma vechile teorii în sociologie, critică, istorie, filosofia morală, adevă special în științele morale. Științele fizico-naturale pentru moment nu pasionează sau, mai bine zicînd, nu despart pe proletari de burgheji de cît numai acolo unde iese vorba iese de principiile morale : învățații burgheji sînt prea buni adunători de fapte, pentru ca să avem vre-un folos a-i dușmăni pe acest teren. Și apoi tocmai aceste științe sînt pentru proletari armele cele mai puternice : iese vor nemici burghezimea reducînd totul la mașină și decî făcînd imposibilă exploatarea omului prin om ; în fine acești învățați vor fi tocmai mai trebuitori, mai prețuiți în societatea socialistă : știința lor iese și a proletarilor. Cînd inse — din deosebite pricină — vîră'n iese chestii morale, economice, politice, atunci lucrul se schimbă.

Revoluția culturală a proletariatului va fi o revoluție morală și filosofică, nu numai una economică și se va întimpla atunci cînd proletariatul va ajunge puternic economiceste și moralicește.

* * *

leată decî cum se limpezește acum ceea ce la început putea să fie o pricină de desnădejde și de desgust pentru știință :

Nu iese știința impersonală și fără simțire, ci numai în anumite condiții social economice ajunge ast-feliu ;

Nu, iese străină științei și incompatibilă cu iese problema fericirii omenești, ci numai într'o anumită pătură socială ajunge ast-feliu.

Și decî învinuirea de nesimțitoare, străină de om și fericirea omenească, învinuire ce se aduce științei, se cuvine să se aducă numai științei contemporane și nici iese în întregime, ci numai ști-

inței din pătura cultă pentru care înstrăinarea de fericirea omenirii ie trebuitoare pentru a înlesni sau odihna cugetului sau hrana stomahului.

Cît despre boala analizei, putem zice despre iewa, ceea ce *Gabr. Séailles*, în *Essai sur le génie dans l'art*, zice despre reflexiune :

„In momentele de oboseală, cînd avîntul cătră vîeață slăbește; cînd vine pentru popoare ceasul să se stingă ori să se 'nnoească, analiza iewe este un instrument de negațiune : a afirmă iewe a trăi ; a fi iewe a crede ; și oamenii, cînd nu mai au puterea de-a trăi, nu mai au nici pe-aceea de-a afirmă ; cînd nu mai au curajul de-a fi, nu mai au nici pe-aceia de-a crede și aualizază și analizază înse-și analizele trecute pentru a scapă de total. Sufletul nu mai are destul avînt să străbată lumea ca s'o îmbrășeze într'o iubire uriașă, ca s'o ridice la absolut. Oamenii au tocmai puterea pentru un traiu mărgenit, relativ, pentru ziua ce trece, pănă la noaptea ce vine“.

Aceasta înse ne ajută acum să lămurim mai bine ce înșamnă știință pentru știință,

Acest concept poate aveă trei funcții : poate fi un pretext, o iluzie și o realitate.

Fac din știință pentru știință un pretext toți negustorii de slove, toți băcanii intelectualii și financiarii, toți fariseii contemporanii cari, urmărind satisfacerea celui mai josnic egoism, vor să-și dea aierul de victime ale științei, de mucenicii ai omenirei. Aceștia fac din știință ceea ce prostitutele fac din iubire.

Fac din știință pentru știință o realitate oamenii cari fără dor, fără simțire, urmăresc împătimiți triumful unei teorii fără cea mai mică preocupare de mersul general al științei și de legătura iewi cu fericirea omenirei : aceștia fac din știință ce-vă asemănătoriu cu aberațiile simțului geneziec în iubire.

Fac în fine din știință pentru știință o iluzie acei cari cu sufletul vibrînd de năzuința omenirei spre noroc și avînd ca un ideal mai mult sau mai puțin conștient acest noroc, se simt che-

mați de-a pune și lei o pîeatră la mărețul monument: aceștia fac din știință o iluzie plăcută ca dulcile iluzii ce farmecă inima și mintea a două ființi iubitoare.

In realitate știință pentru știință nu există, ci avem :

știință pentru burtă

știință pentru aberații mentale,

știință pentru fericirea omenirii.

(Va urma)

D. A. TROBORU

Nu's boierii-a-casă.

Slab și gtrbovit de vreme, greu purtîndu și trupa'n silă,
Zgribulit veșnic pe drumuri tînde mîna după milă,
Iear prin haîna-î numai găuri făr' de nasturi ruptă'n coate
Vîntul stîrntoriu de vicol pîn la oase îl răzbate.
Se'nserează — de ce merge gerul colții își arată
Iel căciula o îndeasă peste fruntea nourată,
Și cu inema cernită scotocește traista goală
Și în picuri îi curg lacrimi pe obrajii arși de boală,

O! ce vîeață ticăloasă, zile'ntregi fără di pîne,
Nu să'ndur să'ți dea bogății un culcuș măcar de cine.

La o casă boierească, cu ferești di'ntr'o bucată
Se tîrește trist moșneagul și la ușă țintă cată;
Resun muzicii și'i lumină, ce te-orbește de la scară:
— „Nu's boierii-acum a casă, haide, moșule, te cară!”

GH. DE LA COBASCA.

Ci de-am fi singuri...

Ci de-am fi singuri amîndoi
Și nime să ne-asculte,
Uitîndu-mă în ochii tăi,
Ți-ași spune-așa de multe !...

Ar trece vremea și n'am ști,
Ce ție aceea vreme
Și n'ar fi nimene din vis
În lume să ne chîeme.

Am fi departe tare duși,
Străini de lumea 'ntreagă,
Pe veșnicie ți-ași fi drag,
Tui veșnic mi-ai fi dragă;

Cu sărutări am șterge'n ochi
A lacrimilor urme,
Și cine oare s'a 'ndură
Al nostru raiu să-l curme?

Ți-ași spune vorbe dulci încet:
Ca să le-auzi mai bine,
Tot mai aproape ai plecă
Obrazul tău de mine

Și-atuncîa de ne-om sărută,
A cui să fie vina?
Nici tu, că nu mă auziaî,
Nici Ieu n'oiu fi pricina.

Din vremea de de mult

Alătura de mine mergeaî și luna plină
In noaptea cea senină
Vărsă lumina-î dulce,
Iear stele somnoroase pe-a țiezurilor ape
Clipind de-argint pleoape,
Veneau ca să se culce.

In pletele-ți bălaue de raze argintate
Vînt cald a lene bate,
Ca'n vis o dezmiêrdare
Potirile aromite de mirosuri te'mbată,
In ochi ți-î adunată
A dorurilor mare

Ți-î somn, privirea-ți leneș spre mine se ridică
Și pare că ți-î frică,
Nu știi nici tu de cine.
Aî vrea să-mî spuî atîtea tu, blînda mea sfioasă,
Și mîna ta se lasă
Dezmiêrdătoriî pe mine.

Ne odihnim supt umbra stejarului, ce-și pierde
Cununa lui cea verde,
Și nime n'o află:
Supt o basmă de nourî și-ascunde luna fața,
Se-oprește par'că vieața:
Ce caldă-î buza ta!

O blindă tremurare

O blindă tremurare de coarde'ntr'o furtună,
O rază de făclie pe o cruce de mormânt,
O floare 'ntr'o pustie
A fost în viața-mi goală al tău chip trist și sfânt:

Ierași prea sus, spre mine privirea-ți să se plece,
O vorbă de iubire din gura-ți n'a căzut,
În ochii tăi nemica ...

Și glasu-ți pentru mine a fost și va fi mut,

Sorbeam cu ochii trupul tău sprinteu, ce a lene
Părea că nu atinge pământul fiind călă

Ieră ființa-mi, toată

Legată de un zimbet pe rece fața ta

În țernă lângă tine mi-ași fi tirit genunchii,
M'ași fi făcut nemică, de mine-ași fi uitat...

Pe inema mea ruptă

În focul tinereței, rizind, tu ai căleat

Și de-ai trăi cît lumea, de-ai fi fără de moarte,
De-ai fi și mai frumoasă, de cum ierași atunci ...

În lume n'a fi nime,

Ca mine să-ți zimbească — despreț tu să-i aruncî.

NECULAI IORGA.

Descîntec de dragoste

Descîntecul de mai la vale, ca și cele ce'l urmează, ieste cules din gura descîntătoarelor de prin județul Tecuciū. Iel se apune, învîrtîndu-se apa ne'ncepută ¹⁾ di'ntr'un vas, cu un fir de busuioc rupt de cătră fata orî nevasta interesată pân' a nu resări soarele. Cu această apă aceea căreia i s'a descîntat se spală pe față, iar busuiocul îl păstrează bine. Noaptea îl pune sub perină. Iear demineăța se scoală în zori de ziuă, se întoarce spre resărit, și descîntîndu-se cu țel peste față, zice :

Resai, soare,
Frățioare,
Și nu resări,
Pe țîrguri de mărfuri,
Nici pe grădini cu flori,
Nici pe case'nvelite,
Nici pe curți șindrilita,
Nici pe turme de oi,
Nici pe cirezî de boi;
Ci resai pe fața mea,
Pe chipul mîeu,
Pe sfatul (statul N. R.) mîeu.
Cine 'nuaiute mi-or călcă,

1) Apa luată din fruntea cofei îndată ce s'a adus de la puț, fără a se atîns nimenea de ȳea în mai înainte, se numește *apă ne'ncepută*.

Toți în gură mi-or cătă ;
 Cine'n urma mea or trece,
 Toți cu ochii m'or petrece,
 Și mic și mare,
 Și tânăr și bătrîn.
 Cine'n față mi-or cătă
 Ca cu pîne l'oiu sătură ;
 Cine'n gură mi-or cătă,
 Ca cu mîere l'oiu unge ;
 Cine'n ochi mi-or cătă,
 Ca cu vin l'oiu îmbătă.

Ieată și descîntecul

Duminică dimineață m'am sculat,
 Cofița în mîină am luat,
 La fîntîna lui Iordan am plecat,
 Să-mi aduc apă mai limpizitoare
 Și mai curgătoare,
 Să mă spăl de fapt,
 De dat,
 De urît,
 De strigare
 De căscare
 De uritul cel mare.
 Vrăjitorile și fermecatorile
 De veste prinsu-mi-au,
 Innainte ieșitu-mi-au ;
 Cu lut din pămînt
 În mine au zvîrlit.
 Și cu lut de la tocilă
 În mine au zvîrlit.
 Ieu în biserică am întrat :
 Popii au amorțit,

Diaconii au surzit,
 Icoanele s'au strîmbat,
 Lumînările s'au stins,
 Uşile s'au închis,
 Ieu afară că am ieşit
 Şi-am început a plînge
 Şi a mă văită
 Şi a mă orăcăi
 Şi nimenea nu m'a auzit,
 Nimenea nu m'a văzut :
 Numai Maica Precista din slava ceriului
 M'a auzit şi m'a văzut,
 Scară de aur s'a coborît,
 De mîna dreaptă m'a luat
 Şi-a întrebă m'a întreat :
 — „Ce plîngi (cutare),
 „Ce te văiţi, / Central University Library Cluj
 „Ce te orăcăieşti?“
 Ieu am răspuns: cum nu m'oiu plînge
 Cum nu m'oiu văită,
 Cum nu m'oiu orăcăi ?
 Că duminică dimineaţă m'am sculat,
 Cofţa'n mîna am luat....
 (Şi așa mai departe pînă la :
 cum nu m'oiu orăcăi ?)
 Maica Precista mi-a zis :
 — Nu plînge (cutare)
 Nu te văită,
 Nu te orăcăi!
 Că Ieu de mîna dreaptă te-oiu lua
 La fîntîna lui Iordan te-oiu înturna,
 Cu apa lui Iordan te-oiu spală
 De fapt,
 De dat,

De urit,
 De strigare,
 De căscare,
 De urtul cel mare ;
 Cu cămeșă de dragoste te-oiū îmbrăcă,
 Cunună de aur în cap ți-oiū pune,
 Cu briu de *iboști* ¹⁾ te-oiū încinge,
 Doi luceferi pe amîndouă umerile ți-oiū pune,
 Soarele'n frunte ți l'oiū pune
 Icoană'n față ți-oiū pune.
Osteă gosteă ²⁾
 Dragostea mea
 Să nu măi stea.
 Ieu fac apa colac
 Să fie (cutare) în *caî de orac*,
 Cum îi busuiocu măi ales din toate florile,
 Așă să fi Ieu măi aleasă din toate florile și nevestele ;
 Cum nu poate ședeă toată lumea fără apă,
 Și toate păsările,
 Așă să nu poată ședeă (cutare) fără mine.

(va urma)

COST. Z. BUZDUGAN.

1) Sinonim cu *dragosti*.

2) Ce-or fi însemnînd aceste vorbe n'a putut să-mi explice zicătoarea.

Un vis

Treceam prin o dumbravă, tăcut, turat de gânduri,
Pe-o prea frumoasă noapte, de lună luminată,
A cărei disc de aur d-abîea'l zăream prin crînguri,
Cu stele tremurînde pe-albastrul fără pată.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

De flori parfumat vîntul sufla încet pe cale,
Cutrierînd a lene pădurile tăcute,
Pe cînd în depărtare vnea un riu la vale,
Zvîrlindu-se puternic din coasta unui munte.

Fără să știu nemica, mergem tot înnainte,
Purtat de-un dulce farmec pe căi necunoscute,
Ieram cu totul altul, ne mai avînd în minte
De cît idei sublime și viziuni plăcute.

Cu mii de ani în urmă și'n vechea lor splendoare,
Ieșeau par'că din veacuri popoarele pierdute
Și apăreau de-o-dată cetăți înfloritoare
Din cari porneau glasuri spre ceruri mii și sute :

În haîne albe preoți din templele mărețe
Să închinau la lună ; Iear Ieu ca dus pe gânduri

Stăteam s'ascult cîntarea, ce plină de tristeță
Se repetă în eho lovindu-se de ziduri :

„De cîte ori, o Izis, pluit'ăi plîngătoare
„Prin spațiul fără margini fugînd neconținut,
„De cîte ori, prin nouri, tempeste vuitoare,
„Ascuns'au de-a ta față pămîntul adormit !

„Și cîte generații privit'ăi lucitoare
„In nopțile senine, de cînd călătorești !
„Pămîntu-acum pe toate le ține'n nemișcare,
„Iear tu cu înfristare pe altele privești !

„La palida-ți lumină se scaldă crocodilul
„In apa argintie cu miî de cotituri,
„Ce'n mersul său de șerpe le face'n zgomot Nilul,
„Cu'ngusta-î suprafață în mari încrețituri.

„Cascade zgomotoase, izvoare tăinuite,
„Pustiî prin care tigrul răcnește fioros
„Și miî de miî de orașe apar mai strălucite
„Feerie luminate de globu-ți luminos.“

.
Un zgomot ca de trăsnet cîntarea întrerupse
Și-atunci deschiseî ochii : Ieram la mine-a casă,
Pe recele podele un scaun jos căzuse,
Ce-atîns de mine însu-mî, din somn mă deșteptase.

VASILE TRIANDAF.

Scrisoarea

Ieră târziu : o noapte surie și tăcută
Se străvedea'n odaie prin geamu'ntredeschis;
Părea icoana ștearsă și pentru veci pierdută
A fericirei duse, a sarbădului vis.

Un miros blînd și dulce de micșunele blînde
Se legănă prin aer ușor, tînguitoriū :
Poema unei inemi duioase și plîpînde
De sine'nstrăinate și fără viitoriū.

Aproape de fereastră Mariea stătea lîngă
Tovarășul, pe care iubirea i-l dăduse
Și-î tremură privirea și cît de cît să plîngă
Iluzia 'ngropată în vremurile duse.

De-odată'nvie ochiu-î, par'că-și aduce-a minte,
Un fulger limpezește gîndu-î nedumerit ?
Și din adîncul vremei i se 'ntregește'n minte
O lume 'ntreagă moartă, un vis înțelenit.

În valuri line'n tihnă venea încet prin aer
Un cîntec din o trișcă dușos, tînguitoriū :
Ca lacrimi picurate curgea cu jalnic vaier
O doină... glasul vecinic al celui plîngătoriū

„—Vezi tu, ast-feliu cînta și-atunci....
 Ce mult de-atunci îmi pare!
 Și tot tînguitoare
 Venea în sufletu-mî aprins
 A doînei resunare:

Ceteam scrisoarea ta, o știî,
 Scrisoarea cea frumoasă;
 Din flacăra inemei scoasă
 Vederea par-că mi-o ardea
 Cu slova-î luminoasă.

Și'nfășurîndu-mă 'ntr'un cerc
 De roșie lumină
 Gîndirea-ți ardea plină
 De două idealuri: Ieu

BCU și lumea ceal suspină y Library Cluj

Vezi tu, așa cîntă și-atunci...
 Ce mult de-atunci îmi pare!...
 Hai să-mi citești acea scrisoare:
 O țiu coala ca s'o aret
 Drăguței Mărioare“.

Pe masă arde lampa, scrisoarea îe deschisă.
 Pe scaun la fereastă *Iel* trist și neclintit
 Stăteța cu fața stinsă, cu inema închisă,
 Părînd că are'n minte ce-vă nedeslușit.

„—Apropie-te să-mî cetești,
 Să te mai văz o dată,
 Cum te-am văzut atunci — atunci
 Cu mintea'nflăcărata,
 Să te mai văz erou luptînd
 În plebea zmăcinată“.

Și Iea-l privea cu jale și Iel stătea de ghieață
 Increment sub ochiul femeiei ce-l ruga,
 Sub ochiu'n noaptea cărui uitase Iel de viață,
 Sub ochiul ce-l iubea!

Ce vrea ochiul acesta? ce cată să-I dezgroape
 Moaștele unor vremuri calcate în secriu,
 Ce vrea de-I dezvălește sub a vieței pleoape
 Demonul ce stă viu?

Ah, Iea iubește încă pe acest demon de ură
 Ci'n patemi ne'ufrinate și'n poftă plămădit
 Se tîrîie'n genunche și inemile fură
 Cu plînsu-î ipocrit!

Și cînd Iel de sub ghieara-î abiea scăpase teafăr
 Cu sufletul în tînduri, cu visul ruinat,
 Iea încă să-l adoare ca pe-un mareț luceafăr
 În slavă rădicat?

Și a-zî acela-și demon, mai erud ca altă dată,
 Mai vajnic să resară în glasul cel mai sfînt!
 Să tremure'n privirea atît de adorată
 Strigoîul din mormînt?

„—Apropie-te să-mi citești,
 Să te mai văz o dată,
 Cum te-am văzut, eron luptînd
 În plebea zmăcinată

Curajul tău m'a fărîmăcat
 Mi-a pus foc în simțire...
 Impacă-mî sufletu 'nnoptat
 Cu-aprinsa mea iubire!“

Și-a încercat s'o 'mpace ; la masă a venit
Pe vechea lui scrisoare ochiul și-a pironit...

Trecutu'n liniî clare i se 'ntindea 'nnainte
De-o dată rece, palid, apoi vioiū, fierbinte...

Veneă, veneă în valuri, o tinereță moartă...
Ce năvăleă nebună l'a cugetului poartă...
Vroeă din ghîeața humei, din bezna de mormînt
Să se 'ntrupeze'n lume în faptă și cuvînt...
Dar... buza-î se 'nvățase să 'njure-ăcest trecut
Și gura-î să blesteme aceea ce-a crezut...
De foc îi părea slova, de foc părea gîndirea :
Nu pricepeă îel singur cum de i-a fost simțirea :
Și îel sorbeă cu ochiî cuvintele'nșirate,
Iluziile sfinte i se păreau păcate,
Măreața-î cugetare i se părea nebună,
Avîntul—mișelie, credința—o minciună.

Și Iea pe nesimțite se-apropiē de dînsul,
Cetea întunecată și-abieă ținîndu-și plînsul.
O clipă rădicată de valu'nchipuirei
Spre culmile senine și blînde-ale iubirei,
Crezū că îe aproape, că-î mai aproape încă
De visul ce plînsese în noapte grea și-adîncă ;
Și mînele-și întinse și ea de friguri prinsă
Arsă de dorul vieței și de-o sete nestinsă
Se avîntă'n noeanul vremei nețermurite...
Dară simți de-o dată cum valul o înghite ;
In negura ultărei de lume și de vieață
Se afundă cu ochiî și mînele de ghîeață :
Rătăcitoare, rece prin valurile lumei
Se prăpădi în noapte ca'n marea alb'a spumei :
Simțea nu moartea lumei ce-atît de dragă-î fuse,
Ci moartea'ntregei inemi de jăriște răpuse :

O rază rătăcită în noaptea rece-a humei,
Un prune vioiū ce plînge pe mortul sin al mumei.
Și-atunci căzū pe scaun.

Iel tot ceteă 'nainte
Sufare zgomotoasă, ochi negri încruntați:

„Trezise tot județul, țerani fermecați

„De-aprinsele-î cuvinte

„Păreau că uită lumea... „O șură, da, stricată...

„Pe pale înghețate satul se 'nmănnchese

„Și unul lîngă altul stau capetele dese

„Gemînd de sărăcie și foame ne'mpăcată.

„Și tată, mamă, frate uitîndu-se la dînsul

„Abieă credeau că'n lume-s și-î podidise plînsul:

„Ierau zorii vîjeși și'n zbuciumul trezirei

„Se aretase lumei icoana fericirei.

„Iel le vorbeă: sudoarea îi roură pe frunte,

„Îi tremură bărbiea, fiorî îl zgudueau

„Iear colo... lacrimi groase din ochi bătrîni cădeau

„Pe fețele zbîrcite și bărbile cărunte...

„Iel tot vorbeă: simțirea i se aprindeă și'n sînge

„Parcă simțea durerea mulțimei care plînge:

„Și'evîrtejît de jale zbucni'ntr'un plîns duios...“

De-o dată își închide ochi-u-î întunecos:

I-a fulgerat o clipă prin mintea-î întărtată

Că toate-acestea fi-vor cetite de-a lui fată.

C'o mîn'atunci nervoasă bucăți a rupt scrisoarea

Și fluturi de hîrtie pornit'au ca ninsoarea

Și legănați de așer încet picurau jos,

Ca stinsele iluzii în sufletul duios!

Îi resfiră o boare, îi legănă o clipă,...

Se rădicau spre ceriuri, cădeau înspre pămînt:

Păreau a tinereței dureroasă răsipă

Și țintuirea vieții în umedul mormînt.
 Un fulg se rădicase de-o dată'n sus, în sus
 Spre ceriul plin de stele, în care visurî nu-s,
 Plutise-o clipă'n aîer, ca pasere măieastră
 Dar avîntat de boare lunecă pe fereastră
 Și'n dungă tremurată, în zbor fluturător
 Pe fața Mărioarei căzù încetișor.

Ierau frînturî de rîndurî, frînturî de visurî sînte,
 O tinereță 'ntreagă dormeă 'n aste cuvinte :

„... dreptatea și amorul,

..... Mariea și poporul...“

Dar astă tinereță dormeă somnul veciei
 În amintirea plebei și'n sufletul Mariei
 Și singurele urme ce'n lume-a fost lăsat..
 O lume înșelată și-un suflet sfărămat :
 Mariea a zî să plîngă un suflet de mișel
 Și plebea să se'nnalțe tăr'a privi la îel

D. A. TEODORU.

ISTORIA ROMÎNILOR¹

(Vol. II și III de A. D. Xenopol).

(URMARE)

Din cele arătate până aici și, cum am spus, cunoscute de d-l A. D. Xenopol, urmează credem că voievozii noștri n'au fost nici o dată neatirnați și că pe nedrept se laudau în brisoavele lor numindu-se *de sine stăpînitori* ba chiar și *mari autocrați* ²⁾.

1) Vezi No. 8 an. VII „Contemporaul“.

2) În această notă mai adaug vre-o două trei trăsături de condei la cele spuse mai sus, spre a arăta că voievozii moldoveni n'au scăpat nici de suveranitatea Ungariei. Ast-feliu de la 1390—1392 domnește în Moldova un Ștefan. Acest Ștefan vine între Petru Mușat și Roman. D-l A. D. Xenopol neagă cu desăvîrșire această domnie și crede că Petru Mușat a fost urmat de Roman. După mine aici greșește d-l Xenopol și mă unesc cu Engel, Hurmuzachi & pentru a admite că un Ștefan a domnit vre-o doi ani între Petru Mușat și Roman. Pe ce se întemeiază înse negarea d-lui Xenopol? D-sa ne spune că spusele lui Bonfinius nu pot fi întemeiate de oare-ce la 1390 domnea încă Petru Mușat care ar fi mijlocit înnoirea alianței între Mircea și Vladislav. Dar în „Inventariul“ lui Doghiel, (Arh. I, T. II pag. 49) vedem numai că alianța s'a făcut în Suceava la 15 Nov. 1390, dar nu se pomeneste numele voievodului Moldovei și acesta nici nu iese parte la alianță, ci iese pomenit, pe cât se pare, numai indirect. Nemienu dovedește că pe atunci nu domnea Ștefan, care tocmai din pricina înfrîngerii suferite de la Unguri, se temeă a se uni cu Polonii în potriua lor. Bătăiea cu Ungurii se întimplase după Iunie 1390. Ne mierzăm cum poate d-l Xenopol să se încerce măcar a nega pe acest Ștefan pe baza unor presupunerii numai, cînd sînt dovezi documentale că a fost și că a urmat luptă între dînsul și Sigismund și anume în 1390 după luna lui Iunie, căci Turotz ne spune că războiul a avut loc în anul al patrulea al domniei lui Sigismund! Iar Leunclavius în Istoria Turcilor ne spune, citînd pe Chacocondylas, că la 1392 a fost o răscoală în potriua lui

Să vedem acumă dacă ȋerau așă de a tot puternicȋ ȋnlăuntru, ȋn veacurile despre cari se scrie volumurile de care ne ȋe vorba. Dl A. D. Xenopol ne spune: „Domnul romȋn aveă decȋ, ȋn vremile mai vechȋ ale istoriei noastre, o putere absolută ȋn ȋnțelesul cel mai deplin al cuvȋntului. Despotismul asiatic ȋeră caracterul domniei romȋnești“. (vol. II p. 194).

Ieste peste putință de primit această părere: boȋerii ȋerau prea puternicȋ pentru a lăsa domnului o putere atȋt de covrșiti-

Ștefan, care ar fi chemat pe sultanul turcesc dar ȋn zădar, căci fu răsturnat și ȋnchis. ȋn anul 1392 avem un document de la Roman, care a fost, se vede, pus pe tron de răsculați, ȋear ȋn 1393 acest Roman se ȋnchină Poloniei. Faptul că s'a luptat Sigismund ȋn Moldova cu Ștefan se dovedește prin trei documente: unul din 1395 prin care Sigismund dă o mulțime de privilegii neguțitorilor din Brașov pentru credința ce-au aretat ȋn lupta regelui asupra lui Ștefan voievodul Moldovei. (Pe larg ȋe publicat ȋn Fejer. C. D. T. X. vol. II. p. 294, ȋeu ȋl cunosc din prescurtarea publicată ȋn „Transilvania“ an. V. No. 14, 1872, Iulie 15). Cum că nu-ȋ vorbă de-un război purtat foarte de curȋnd se vede de pe expresiile diplomei. Altă dovadă ȋe o diplomă a regelui Sigismund ȋn privința lui Ștefan de Kanysa, citată de Hurmuzachi ȋn „Fragmente istorice“ pag. 325 și 326 ȋn note. La Lambrior vedem citată, după Picot, „Chronique de Moldavie“ p. 24 ȋn notă, o diplomă de danie a regelui Sigismund (anul 1401) dată contelui Secuilor care făcuse multe slujbe anume ȋnșirate ȋn document și cari dovedesc că războiul a fost foarte crȋncen. Decȋ față cu Turotz, Leunclavius și trei documente nu putem pune la ȋndoeală că un Ștefan a domnit ȋn Moldova pe la 1390. Din cele spuse urmează nnumai constatarea unei greșeli făcute de dl Xenopol, ci și o dovadă de vasalitate către Ungaria, căci Sigismund, ȋnfrȋngȋnd oștele moldovenești, a silit pe Ștefan să vie cu boȋerii săi să cadă ȋn genunchi și se ceară ȋertare, făgăduind tribut și ascultare, sărutȋnd și poala regelui. După un document din 1397 publicat de Wagner și citat de Engel ȋn nota z. la pag. 111, T. II al „Istoriei Valahiei și Moldovei“ se vede că ast tribut s'a și plătit.

Din cele 5 documente slave publicate de dl I. Bogdan și analizate ȋn scurt de dl Xenopol ȋn No. 3 al „Revistei societăței științifice și literare“ an. I, 1850 vedem și alte fapte cari ne arată ce felii de surprinderi ne păstrează documentele necunoscute ȋncă. Ast-felii se află două documente de la Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare ȋn ȋele numește la 1450 ȋn amȋndouă pe Ioan Corvin *părintele și domnul său*, ba chiar ȋn cel de la 5 Iulie 1450 se numește chiar *fiu și slugă* a guvernatorului Ungariei. Tot prin acest document se leagă a nu cuceri nici o dată *Chilia cea dată Ungurilor de Petru al III-lea fără voia lui Huniade*. Un document de la 1453 Fevr. 17 ȋe un act de ȋnchinare către Ioan Corvin din partea lui Alexandru al II-lea care ȋeră ȋnchinat și Polonilor.

Și cȋte de asemenea acte se vor mai fi aflȋnd pe la Viena, Peșta etc.??

Prin urmare ȋncețierea noastră din text ȋe cu desăvȋrșire ȋndreptățită.

toare. În adevăr ce rol așa strașnic putea avea un voievod care țera silit să vadă cum boierii săi jurau regelui Poloniei, sau Ungariei că-î vor fi credincioși, chiar dacă Iel se va depărta de credință? Ce putere putea avea un voievod cînd unii boieri, ca pomenitul Costea, mergeau de-și făceau jurămîntul de credință de-a dreptul la rege și singuri? Pe urmă de asemenea cum putea un voievod să fie domn așa de absolut cînd îl vedeam amenințat la fie-care pas de răscoala boierilor nemulțamiți, pentru cari, dacă țerau destul, îndată se găsea ajutoriul străin și domnul de pe tron se trezea la închisoare ori ucis? Nu vedem apoi cum toate daniile sînt făcute cu învoirea și pe credința boierilor celor mari și mici, înșirați de-a măruntul? Putea se fi ajuns această învoire și garanție a boierilor o formă goală, dar de bună samă că nu țera goală de loc în veacul al XIV-lea și al XV-lea. Altă dovadă de slăbiciunea voievozilor iese că în aceste veacuri boierii și mănăstirile i-au silit a le da toate moșiile domnești. Faptul care poate să ne înșele, este că vedem pe voievozi tăind, spînzurînd, punînd în țapă etc. și adesea fără nici o judecată. Dar asta se înțelege ușor. Domni, pe cîtă vreme țerau bine cu boierii cei mai puternici, pe cîtă vreme nemulțumiții țerau slabi, puteau pedepsi ori-cum pe cei nemulțumiți sau hainii cari le cădeau în ghîre. Dar nu le vorba aice de puterea domnului, ci de puterea partidei ce-l sprijineă. Țera o stare de război și decî căpitanul partidei biruitoare făcea cele mai mari cruzimi cu favoirea a lor săi. Voievodul nu putea să se emancipeze de tutela nobilimei, nu putea să-î puie frfu, întru cît nu avea altă clasă pe care să se sprijină. Vom vedea că unii domni au încercat a se sprijini pe boierinași și pe țerani ba chiar pe oști ținute cu plată. Dar poate numai în Turci au aflat sprijin mai mare.

Alt semn de slăbiciunea voievozilor iese sistemul de-a-alegere. O dată ce s'ar fi simțit un domn tare și mare negreșit ar fi căutat să lase tronul la fiul său mai mare etc. Noi vedem înse, chiar în vremea domnilor din familia Mușateștilor, că boierii pun pe fratele mai mic în loc de cel mai mare, ori pun pe fratele

voievodului mort în loc de-a pune un fiu al aceluia, ba vedem unchi luînd tronul de la nepoți și di'mpotrivă. Mai vedem lupte între urmașii legiuiți și între ceialalți. Acest fenomen care îl aflăm în Polonia, în Ungaria etc. arată slăbiciunea puterii regale și a tot puternicia nobilimei.

Ca semn, oare-și cum pipăit, al acestei slăbiciuni a voievozilor sînt actele domnești din veacul al XIV-lea și al XV-lea etc. de cari vedem atîrnate alături cu pecetea domnitoriului, pecetiile celor mai puternici boieri și ale episcopilor.

Despre satele și locurile domnești precum și despre puterea judecătorească voiți vorbi mai la vale.

* * *

Să trecem acuma la *boieri*. Mai întăiu dl A. D. Xenopol arată că la noi, ca și la alte popoare, a fost încă înainte de întemeierea principatelor o clasă de nobili și că nu trebuie să credem că am avut numai o clasă de dirigători și de foști dirigători. Ca să dăm o idee mai plastică despre această nobilime voiți cită o parte din actul de închinare făcut de Ștefan cel Mare și de boierii lui în anul 1485. (Arh. I. T. 1, p. II).

„Di'ntăiu Maiestatea regală, pe cînd încă lipseă Iel (Ștefan), suindu-se pe tronul său nu coroana cu care fusese la încoronat, și stînd cu toată pompa, cum fusese la încoronare, Iear scaunul Maiestăței regale fiind încunjurat de prelații și magnații, clericii și mireni, mai jos scriși, Ștefan palatinul fiind chemat prin soli măreți și adus a venit călare cu toți cavalerii săi, ziși boierii pe limba lor, și avînd la dreapta un credincios al său, Iear înainte-i steagul cel mare de mătasă roșă, pe care Ierau frumos lucrata cu aur armele țerei Moldovei.

„Ceialalți Moldoveni ai lui, acei cari aveau în Moldova moșii (bona hereditaria), și toți ceialalți curteni mai însemnați, fie-care stînd pe calul său, finea în mîna cîte un steag mai mic“...

Mai jos Iei înși-și, jurînd, se numesc baroni (Barones), și steagurile lor remîn să se păstreze în tezaurul regesc.

Pe lîngă steag, nobilii trebuie să fi avut și blazon. Acest lucru

Îe foarte de crezut, căci cum s'ar fi putut ca nobilimea romînă să se lasa mai pe jos de cît cea de prin țerile vecine? Apoi orașele și județele au blazoane și tocmai nobilii ar fi ramas pe jos? Îe de mîierat cum de cercetările sînt așa de puține în privința aceasta, cînd pecetiile din veacul al XIV, XV-lea etc. trebuțe să dea destule lămuriri. Dl Hîjdău în notița ce pune la documentul de închinare al lui Ștefan cel Mare ne spune că în cele di'ntăiū veacuri îeră la noi feudalismul și *blazoanele*, cari apoi ar fi fost părăsite, dar în textul actului se vorbește numai de steagurile nobililor fără a se spune ce îeră făcut pe dînsule și Îe de crezut că herbul țerei nu îeră pe steagul fie-căruī boîeriū. Dar cu asemenea presupunerī, ori cît s'ar pără de întemeiete nu putem să ne mulțămim.

Sînt și cîte-vă dovezi de-a dreptul. Dl Hîjdău arată că Mușăteștiū încă de pe cînd îerau în Muntenia, aveau marca *două capete negre*. Cînd ajung la domnia Moldovei voîevoziū din această familie îeau ca marcă *capul de bou cu steaua, luna nouă și soarele* (sau o floare?). Această marcă înese o aveă și Bogdan întemeietoriul Moldovei dovadă monedele aflate de la dînsul; o aveau și urmașiū lui Dragoș, dovadă de asemenea o monedă cu cap de bou mai veche de cît acea de la Bogdan. (Vezi studiul d-lui D. Șturza despre monezile romîne). Se poate ca zisul cap de bou să fi fost marca celor di'ntăiū voîevoziū ai Moldovei.

La familia Balaban, de loc din Moldova, ne spune dl Hîjdău că marca îeră un cîne cu partea di'napoi a trupului întrun ibric și pe cîmp roș trei riuri albe. Această familie trăea în Polonia. Cele trei riuri albe se află pe monedele moldovenești și munte-nești din veacul al XV-lea și al XVI-lea. („Columna lui Traian“ an. II No. 19).

Tot dl Hîjdău ne spune că familia Zenowicz din Polonia, de origină din Muntenia, aveă ca marcă *un corb cu inelul în gură și o cruce pe o movilă*. Crucea pe movilă Îe marca Ungariei, iar corbul cu inelul în gură Îe marca boîerilor Corbeni, o ramură a Besarabilor, cari stăpinea satul *Corbiū de piatră*, unde ar fi fost corbul acesta săpat pe pietre. Familia Zenowicz s'ar

explică de la un *Seno* care nume se obișnuia la noi dovadă *Senslau* (1247), sate *Senestî* etc. (Col. Tr. ser. I an. II No. 21).

Se știe că blazonul familiei Besarabilor a fost trei capete negre. (Ist. critică de Hîjdău). Ramura domnitoare a Besarabilor pare înse a avea marca un Vultur (sau corb) cu crucea'n gură. Pe pecetea lui Mircea cel Mare 1390 din actul de alianță cu Sigismund Ieste „vulturul cu crucea la o parte, soarele și semiluna“ (Arh. d-lui Gr. Tocilescu an. II vol. IV pag. 498). Pe pecetea lui Mihail fiul lui Mircea 1418, se află numai acest corb sau vultur cu o cruce lungă în cioc și coada crucei se umflă în formă de boambă. Sus la dreapta soarele, la stînga luna nouă și în Iea o stea. (Engel Ist. Val. și a Mold. vol. I pag. 41). Pe pecetiile de la Pătrașcu (1554—1557) nu se vede această marcă, dar două persoane îmbrăcate cu blănuri și cari privesc la un chiparos (?) ce se află între dînșii (Engel loc. cit. pag. 41 după Seivert). Tot așa ie și pe pecetiile unui Radul și unui Mircea, dar anii acestora nu-i dă Seivert și fiind că un domnit în Muntenia, o mulțime de Radu nu știm de care-I vorba. (Probabil sînt amîndoî din veacul al XVI-lea). Mihaiu Viteazul are în marca sa și vulturul cu crucea și figurile cu chiparosul (Engel loc. cit.).

Cite-vă date aflăm și în „Columna lui Traian“ a d-lui Hîjdău, seria întâiea (1870 etc):

De la Alexandru vodă, domnul Munteniei, ne înșiră d-l Hîjdău documente, toate au pe pecetie pe sfinții împărați Constantin și Elena, deși nu ni se dă alte lămuriri, dar cred că-i vorba de acele două figurî de cari vorbește Seivert că se află pe pecetiile unui Radu, a unui Mirce și a lui Pătrașcu. Seivert nu ne spune dacă zisele figurî aveau coroane; dl Hîjdău nu ne spune ce Ieră între ai d-sale Constantin și Elena: un sfeșnie beserecesc, un copac sau nemică. Pe pecetiile acestui Alexandru vodă lipsește vulturul. Ieată acele documente: din 1570 Maiu 18, București. (Col. Tr. an. I); de la 1570 Iunie 7, București (Col. Tr. an. I); de la 1570 Iulie 22 (Col. Tr. an. I); de la 1570; Noemvrie 7 (Col. Tr. an I); de la 1571 Iulie 11 (Col. Tr. an. I).

În „Revistă p. Istorie și Arheologie“ publicată de dl. Tocilescu, vedem o serie de documente din colecțiunea doamnei Rudeanu, născută Marghiloman, publicate și traduse de dl Gr. Tocilescu. Iată ce aflăm din pecetile lor. În unul de la 1590 dat de Mihnea voievod vedem pe pecetie sus într'un câmp deosebit : „o pasere cu aripele strinse cu o floare și două frunze în cîloc“, la stînga soarele și la dreapta craiul nou și o stea. Pe alt câmp deosebit de desupt stau două persoane cu coroane în cap, îmbrăcate în haîne lungi și între dînosele un șfeșnic de cele ce se află în besecei și în șfeșnicul cu trei picioare o luminare arzînd; amîndouă persoanele ating cu mînele acel șfeșnic.

La un document de la Mihaiul viteazul vedem o pecetie ca și cea de mai sus, adecă avînd amîndouă blazoanele. Deosebiri sînt, dar de amănunte : aici cele două persoane coronate au și cîte o cruce pe mitrele ce poartă ; Year cîte o mîna o țin în șold etc, Vulturul iese cu aripele întinse și are în cîloc cruce nu floare etc.

Într'un document de la 1600 vedem Year și cele două blazoane deosebite ca și la Mihaiul Viteazul ; dar la pecetia aceasta de la Nicolai voievod vedem despărțite cele două blazoane și prin un rînd de inscripție.

La un document din 1604 sînt Year amîndouă blazoanele și între dînosele un rînd de inscripție ; dar între cele două persoane coronate (un bărbat și o femeie) stă un ce care samănă mai mult a un feliu de copac sau pană de cît a luminare.

La un document din 1618 vedem acelea-și două blazoane, dar inscripția le încinge într'un singur cerc, deși deosebite, între cele două figuri coronate iese ce-vă ce samănă a șfeșnic cu luminare. (de la Gavril Moghilă).

Pe pecetia de pe un document din 1624 amîndouă blazoanele sînt unite, și jos lîngă picioarele figurilor și lîngă șfeșnic stau două dihanii cîudate (Alex. voievod).

Pe pecetia ce se află la documentul din 1637, de la Mateiu Basarab, blazoanele sînt unite și de-asupra lor vedem o co-

ronă, luna și soarele (steaua nu-î) vin mai jos de cît vulturul, iar între figurile coronate ie un copac.

În Engel (loc. cit.) mai vedem că Nicolaî Besarabă (1569) spunea printr'un act al său că marca Munteniei (Transalpinei) ieră un leu. Tot o dată face pe un Neamț, căruia îi datorea bani, markgraf de Ialomița, dîndu-î ca blazon o parte de leu. Dl Hîjdău crede că leul ieră marca banatului Olteniei, iar Seivert și Spener, citați de Engel, cred că leul a fost marca Cumaniei. Ori-cum ar fi, se arată deci dovezi că familiile nobile aveau blazoane.

Un lucru și mai însemnat îl vedem în alt document tot din colecția doamnei Rudeanu și publicat tot din dl Gr. Tocilescu în Revista D-sale. În acest document de la 1593 pun pecețile și iscălesc 11 boîeri ca martori, din aceste peceți 10 se mai pot vedea puțin. Deși pecețile sînt șterse și sînt puse cu cerneală pe act și prin urmare sînt mai mult niște mîzgilituri, totu-și pe pecetea lui Murgul de la Severinești se văd stînci și doi brazi tot așa și pe a lui Balaci din Cazanești; între cei doi brazi pare a fi un scut triumfîular. Pe a lui Lăpădat din Severinești se pare a fi o cruce pe-a lui Dan din Tîmna un rac sau un painjen etc.

Să vedem acum ce vom afla despre Moldova.

Pe pecețile de la Ștefan cel Mare vedem un cap de bou cu steaua între coarne, cu luna de o parte și cu soarele ¹⁾ de alta, a botului. (Vezi figura din Revista d-lui Gr. Tocilescu An. I vol. I pag. 279). Părintele Melhisedec în călătoria sa pe la mai multe besereci în Bucovina a cercetat și Putna, acolo a aflat un inel, despre care i s'a spus că s'ar fi scos din groapa lui Bogdan-vodă, pe acest inel săpat *un taur strechiind*. Pe o pîeatră ieste săpat herbul sau herghiea Moldovei, cum ieră pe vremea lui Alexandru Lăpușeanul; pe acest blazon vedem: capul de bou cu o stea foarte mare între coarne, la stînga mai jos soarele (?) ori o floare și craiî nou, la dreapta un leu cu coada pe spinare etc. Tot acolo a aflat herbul țerei de pe vremea lui Racoviță; acolo vedem și capul

1). Samănă mai degrabă a floare pe pecetie.

de bou și corbul cu crucea, steaua, soarele și luna etc. (Racoviță domnise și în Muntenia). (Vezi revista d-lui Gr. Tocilescu an. I vol. I pag. 250 etc. și planșele).

Asupra acestui punct documentele luate de Ruși de la Cracovia și publicate de Ulianițchi ne-ar putea fi foarte de folos, căci s'ar putea vedea ce țară pe pecetiile boierilor moldoveni din veacul al XV-lea și al XVI-lea. Dl. Tocilescu ne spune că pecetiile sînt închise în pungi de pînză pecetluite, dar.... s'ar putea, cred, cere deschiderea acelor pungi, pe scurt timp.

Să vedem înse ce vom mai putea culege din „Arhiva istorică” a d-lui Hîjdău, deși d-sa nu ne descrie toate peceteile, ci numai pe cele ce i se par mai deosebite:

Pe pecetea logofătului muntean Sima (1627 A. I. T. 1 p. 1 pag. 14) se află vulturul imperial și în juru-i o inscripție grecească: *Ioanes Comninos Choniates*. Ce păcat că nu ne spune că țară pe pecetea armașului Pană (vezi mai jos), a păharnicului Necula, a logofătului Nestor etc.

Pe pecetea Mariei văduva lui Dimitrachi Paleologul, care a fost mare postelnic sub Constantin Moghilă vodă, se vede vulturul bizantin (1620 Moldova, An. I. T. 1 p. 1 pag. 69).

Pe pecetea doamnei Ielisavefta a lui Ieremie Moghilă iese o cruce cu șese aripi și în jur inscripția *Gospojda elisafca*. (1615 A. I. T. 1. p. 1 pag. 128).

Pe pecetea hatmanului Oreș care-i pusă pe ceară verde, se află doi lei în picioare, față'n față, și în mijloc un paloș (cătră 1600 Moldova. An. I. T. 1 p. 1 pag. 135).

Pe pecetea lui Beldiman se poate cunoaște scutul cu lambrechine și o coronă cu trei pene, de-asupra un coif. Pe pecetea lui Ciolpan se vede un cerb culcat. (1615 Moldova. A. I. T. 1. p. 1. pag. 158).

Pe pecetea lui Nicoară Moțoc, mare vătah de Doroholț, iese pe scut (écusson) o potcoavă de-asupra scutului un coif (heaume), împrejur la lambrechini și la margeni inițialele (1615 Moldova. A. I. T. 1. p. 1. pag. 51).

Intr'un act de la 1627 se află pecetea lui Udriște Năsturel cu inițialele, Iear pe scutul cu lambrechine cu coronă iese o figură, dar nu se pot descifra amănuntele. Tot acolo iese pecetea armășului Pană, pe care se vede un scut și un animal pe dînsul și de-asupra scutului o cruce între două cîngi sau coarne. (Arh. Ist. T. 1 p. 1 pag. 8).

Nici timpul nici locul nu mă îngăduie să tot lungesc lista și măcar să dau toate însemnările ce s'au putut furișă ici și colo prin publicațiile noastre, de aceea voi mai însemna încă vre-o cîte-vă și apoi voi scoate încheiere. Cetitorii vor avea bună vroință și vor ierta că înșirarea iese descusută și cu sărituri, căci am pus notițele așa cum mi-aș căzut la mîna.

Ast-feliu în „Columna lui Traian“, noua serie (an. IV No. 3—6 pag. 235) vedem că *Glurgiu Raș*, banul Craiovei, are o marcă nobilitară, care înse nu se poate bine deosebi; pe document se vede numai scutul și un coif cu pene.

În „Foaiea societății Romănistul“ (an. I aprilie 1870, București, dl Gr. Tocilescu ne dă la fața 399 un act al lui Preda Buzescu, banul Craiovei, anul 1600, pe pecete se vede, după dl Tocilescu, un cavaleriu cu coif și cu crucea'n mîna. Asta va fi fost deci marca Buzeștilor.

În „Romănia“ d-lui Hîjdău din 1858, an. I No. 3, pag. 3 vedem un document de la Alexandra fiica lui Grigore Ureche, cu următoarea notiță de dl Hîjdău (H . . . ũ), pe care o publicăm așa cum iese, de oare ce o aflăm interesantă din mai multe puncte de vedere și mai ales ca dovadă că pe atunci dl Hîjdău știe foarte reu romănește: „Între alte iscălituri se află aceea a Alecsandrinei fiicei lui Grigorie Urechi, și povestea (p. pecetea) a Urecheștilor înfățișătoare *cîte-va șerpe cu cozile împreunate și cu capitele în sus*“. Deci vechea familie boierească Ureche are în blazon „cîți-va șerpi cu cozile împreunate și cu capetele în sus“.

În Engel vedem că familia Văcăreștilor are în blazon marca țerei Făgărașului.

În „O excursiune în Bulgaria“ a d-lui Melhisedec (Rev,

d-lui Gr. Tocilescu an. al II-lea vol. IV pag. 522), aflăm că Șerban Cantacuzenu, cel de pe la începutul veacului al XVIII-lea, avea ca blazon vulturul bizantin, care ie zugrăvit pe hrisovul dat unei mănăstiri din Bulgaria, numită Șișmon. Tot acolo vedem că un Ghica de la anul 1768 avea ca marcă a țerei vulturul cu crucea, adecă marca lui Mircea cel Mare etc.

În „Columna lui Traian” seria I-a an. V (1874), pag. 51 în articolul despre „Origina-agriculturii la Romîni”, dl Hîjdău ne spune că dl Odobescu a aflat la Curtea de Argeș încadrate într'un zidiu trei pietre pe care erau săpate figurî și a nume pe una un bou călcînd în picioare un feliu de monstru (balaur!), pe alta un păn călcînd sub picioare o fîeară ce pare a fi un leu și pe alta un porumb ținînd o cruce în cioc. Dl Hîjdău vrea să vadă în cea di'ntăiu scenă (reprodusă și în „Columnă” la pag. citată) biruința agriculturii în potriua selbătăciei; ieu socot că toate trei sînt blazoane. Dar: cînd lă-a descoperit dl Odobescu? unde a nume? și unde se află acele pietre? nu știm și nici dl Odobescu nu ne spune.

Cît despre obiceiul blazoanelor apoi se știe că boierii noștri l'au păstrat pănă mai dăunăzi, ba, mai pe furis, îl păstrează și acuma.

În scurt, am constatat în Moldova următoarele blazoane: al Dragoșizilor, al Mușăteștilor, al Urecheștilor, al lui Moțoc, al lui Ciolpan, al Movileștilor, al Balabanilor, al vechei familii Orăș etc. În Muntenia: al Basarabilor olteni, al lui Mircea cel Mare, al Corbenilor, al Buzeștilor, al Cantacuzineștilor, al lui Udriște Năsturel, al lui Pană armașul, al Văcăreștilor etc.

Cele spuse aici ajung pentru a dovedi că și nobilii noștri au avut blazoane ca și cei din alte țeri. Poate să zică oare-și cine că prea m'am întins într'o critică; dar, de ce n'a vorbit dl Xenopol despre chestia asta de feliu? De ce nu ne-a dat lămuriri mult mai bogate de cît cele ce le-am putut culege ieu; cum de bună samă ar fi putut și ar fi fost datoriu să facă? Taină adîncă!

Unul di'ntre caracterele feudalismului ieste și *dreptul de judecată locală*. Il aveau ori ba boierii noștri și mănăstirile?

Dl P. Rîșcanu în lucrarea sa „Lefile și veniturile boierilor Moldovei în 1776“ la pag. XLVI ne aduce următoarea citație din Ureche :

„În Moldova, zice Ureche, au *cei mai mici* despre *cei mai mari* acest obicei de pîier fără județ, fără vină și fără samă. Singurii *cei mai mari* judecători, singurii pîrșiși, singurii plinitorii legei. Și de acest obicei Moldova nu scapă, că mai mulți di'ntre *capete* sînt iubitori a vărsa sînge nevinovat“. Astă citație ie făcută de dl P. Rîșcanu după Letop. I. 188 (cred că ie vorba de ed. I-a). Nu știu dacă d-l autoriu înțelege această spusă a lui Ureche așa cum o înțeleg ieu. După mine aice nu-i vorba numai de puterea domnului față cu boierii, ci, *mai ales*, de-a boierilor cu țeranii. Cuvintele subliniete și înțelesul acestei fraze nu cred să poată lăsa cui-vă vre-o îndoială în minte. Cuvîntul „capete“ în cronicile noastre însemnează boierii de frunte; pe urmă dacă ar fi fost vorba de purtarea domnului față cu boierii, apoi ar fi spus alt-feliu: ce nevoie avea să vorbească la îmulțit? Se înțelege că spusele lui Ureche se potrivesc pentru acea epocă din vîeța Moldovei pe care o cunoșteă ie: să zicem pentru veacul al XVI-lea și începutul veacului al XVII-lea. Cum că boierii noștri ierau destul de tari la inemă se vede din următoarea citație, pe care o ieu tot din scrierea d-lui P. Rîșcanu, dar completată după ediția a doua a cronicelor: „Și de atunce nu mai avea Cantemir vodă odihnă în domnie de podghiazuri, că se împluse țara de tîlhărit; numai și lui îi dăduse Dumnezeu strîște de-i prindea lesne, și cu muncii grele îi muncea; că pe unii cu foc îi ardea, pe alții în patru bucăți de vii îi tăea, altora le tăea mînele și picioarele, și așa îi lăsa de se pedepseau pînă ce mureau; și așa punînd și la Focșani pe Miron Costin Logofătul staroste de Putna, dîndu-i volnicia pentru oameni rei, de-i înțepă acolo la margene, pe cîți îi prindea, movile de dînșii făcea; care de la o vreme singurii o samă de tîlharii veneau de bună voie, de se închinau și se făceau slujitorii, oameni buni, și apoi ieși mergeau de prindeau pe soții lor, și-i aduceau de îi înțepă Cantemir vodă și Miron Logofătul, și tot uu-i puteau stărpi“.

Să mai adaog și o citație din Dimitrie Cantemir „Scrisoarea Moldovei“, tipărită la 1825 în mănăstirea Neamțului: „Și agonisindu-și țăranul cît de multă bogăție, stăpînul său nu poate să iea nici o parte di'ntr'însa: Ieară luîndu-î-o iel cu sila, atuncea judecata îl silește ca să i-o dea înapoi. Însă voind iel să-î facă strîmbătate, îl bate atîta de mult, pînă cînd țăranul „de bună voea sa“ îi dă ceea ce cere iel. Iară ca să-l omoare îl propește pravila, și întîmplîndu-se cu vre-un chip ca să-l omoare atuncea nu numai că stăpînul acela se judecă la moarte, ci încă și fămeea, și copiii celui ucis, să slobozesc cu pace. Pentru că nu are putere asupra vieței saū a morței unui Moldovan, fără singură numai Domniea“. (pag. 276). Să nu uîtăm că Ureche vorbește de veacul al XVI-lea, iar Dimitrie Cantemir de sfîrșitul veacului al XVII-lea și de începutul veacului al XVIII-lea, pe urmă să nu scăpăm din vedere că spusele lui Cantemir nu se potrivesc cu însemnarea de mai sus în privința lui Miron Costin, care avea volnicie chiar de la însuși Cantemir de-a ucide pe tâlhari și-î punea'n țapă și-î făcea moviili! Prin urmare pentru acești tâlhari (despre cari vom avea de vorbit mai pe larg la lupta de clase în Romăniea) nu mai ieră dreptul de apel la divanul domnesc și uciderea lor nu se lăsă pe sama armașului.

Ieată și cite-vă documente :

În Arh. Ist. T. I p. I pag. 81 iese un act dat din Suceava (1433) de un Ștefan vodă. Prin acesta se dă boierului Gîrgea Atoc un sat cu dreptul propriei judecăți locale, înse în atîrnare de la curtea noastră din Iași; aceasta să fie pentru iel, copiii lui, frații lui, nepoții lui, strănepoții lui, și tot neamul lui, neclintit în veci; Ieară hotarul să fie după hotarele cele vechi ...“.

În „Foaiea societăței Romănistul“ an. I pag. 294 și 295 vedem următoarele documente:

Ion Vlad Voievod dă la 6 boieri 4 moșii și jumătate, le scutește de toate dările și slujbele și poroncește judeșilor, globașilor, birarilor și la toți boierii săi mari și mici să nu cuteze a-î bîntul și să nu-î zăticnească nici într'un fir de păr. (1437 aug. 13).

Tot acest domn dă jupanului Bodin și feciorilor lui ca să le

fe Vlădeștii moșie ohabnică și l scutește de toate dările și slujbele și cu aceeași poruncă în privința judeșilor, globnicilor, birarilor, etc. (1437 aug. 23).

Ieste un document de la 1490, de la „Ion Vlad voievod fiul marelui Vlad voievod“ dat în București care întărește daniea făcută de jupfnul Lațcu cu fiii lui, nepoților lui de frate, (jupfnului Lupul și jupfnului Andrian cu fiii lor) ($\frac{1}{2}$ din Ohaba și $\frac{1}{2}$ din Petreni și satul Topeștii întreg). Pe aceste le scutește „de orî-ce slujbe și dări mari și mici cîte se obicînuiesc în autonoma țară și provincie a domniei mele. „Mai apoi poroncește ca judecii, birarii și globașii sau boierii și diregători să nu cuteze a bîntul acele sate. (Arh. Ist. T. I. p. I pag. 5).

Alt document ie mai nou cu peste o sută de ani. Acest act fi are dl V. A. Ureche și ie dat de Gheorghe Ștefan fetei lui Vasile Lupul, Ruxandra; prin acest act vodă scutește toate moșiile domnești de orî-ce dăjdii și-i dă chiar jurisdicțiune deplină în sate, cu neamestecul a nici o autoritate publică“ (Convorbiri literare, an. XXII, No. 11 Fevr. 1889 în articolul d-lui V. A. Ureche „Biserica din Cetatea Neamțu și domnița Ruxandra“). Tot acolo se reproduce un act de la Duca vodă (1679) prin care „sentește satul Preoteștii a d-sale Ruxandrei doamne“ de toate dările cîte sînt sau vor fi pe țară, ba spune că s'a ras de la visterie și cislă, adecă birul țeranilor. Apoi poroncește pîrcalabilor, globnicilor, deșugubinarilor și altor slujitori să nu între în sat și să nu facă vre un val.

Ieată cîte-vă date privitoare la dreptul de judecată a mănăstirilor.

Petru Vodă (1448) dă de la Pobrata următorul act:

„Cu mila lui Dumnezeu noi Petru vodă & dăm și întărim mănăstirei noastre de la Pojeana, unde ieste hramul sf. Nicolaiu, prin această scrisoare a noastră, ca oamenii mănăstirești din satele Ciulineștii, Gheresteni și Roșca lîngă Hîrlău să nu plătească bir nici posad etc.*). În sfîrșit judecătorii din Iași și din Hîrlău

*) Urmează un lung șir de dări cari ne interesînd chestia judecăței locale le trecem cu vederea.

și globnicii lor și pripășarii să nu aibă a judecă pe acei oameni, nici să-i prade, nici globească sau tretină să nu le iea, nici pentru neascultare, ci în ori-care treabă între, acei oameni să-i judece călugării, luând tot venitul cât va fi etc... (Arh. Ist. T. I. p. 1 pag. 1448).

Iată un document de la 1459 Mai 20 dat de Ștefan cel Mare mănăstirei Bistrița. Prin această carte între altele se pronunțează următoarele : precum nici juzii de la Bacău cu globașii lor să nu judece nici să globească pe acei oameni mănăstirești de la Lucacești, nici pentru lucru mare, nici pentru lucru mic, nici pentru un groș; ci să-i judece și să-i globească în ori-ce treabă numai și numai egumenul bistrițean și călugării noștri de la Bistrița ... (Arh. Ist. T. 1 p. 1 pag. 114).

Tot de la Ștefan cel Mare Ieste un hrisov din 1472 prin care dă mănăstirei Pobrata : „pentru trei sate mănăstirești, adevărat ascultătoare de mănăstire, a nume satele Bodeștii, Tătarii și Iurcanii, pe Pobrată, în județul Sucevei, ca în acele trei sate mănăstirești să nu cuteze a imblă nici unul din ai noștri vătăvi sau globași sau pripășari și nimene din vătăvil noștri să nu aibă a lua altă gloabă de la acele trei sate mănăstirești, și de la oamenii mănăstirei, afară numai ca să iea globașii noștri „gloaba ce ni se cuvine pentru morții de om și pentru rîpiri de fete“, cîte vor ocurge de la oamenii mănăstirești din cele trei sate; Ieară altă gloabă și altă treabă să nu aibă, nici pentru lucruri mari, nici pentru cele mici; de asemenea nimeni din vătăvil și boierii noștri „să nu judece întru nemica pe oamenii din cele trei sate mănăstirești“, Ieară cei ce se vor crede strîmbătățiți întru cît-vă, mult sau puțin, de cătră acei oameni, să aibă a-și căuta dreptate înaintea egumenului ce va fi atunci în acel templu al sîntului Nicolaiu și înaintea vătăvilor egumenești, cari să nu aibă întru nemic un alt jude mai mare peste Iei singuri pe oamenii lor din acele trei sate mănăstirești și să-I certe și să-I globească pentru ori ce vinovăție, pe toți sărmanii ascultători de templul sîntului Nicolaiu“. (Arh. Ist. T. 1 p. 1 pag. 124).

Intr'un document de la 1649 aug. 30, de la Mateiü Basarabă, se poroncește potropopilor, bănișorilor, armășeilor și la toate slugile domniei care vor fi și vorniceii să lase în pace satul Flămânzeștii al mănăstirii de Argeș, căci *judecata iese dată mănăstirii* de toți domni și de dînsul și-i amenință că *vor plăti cu capul*, dacă nu vor urmă în tocmăi. (Arh. I. t. 1. p. 1 pag. 107).

În Moldova vedem că s'a chemat o adunare generală a țerei (mitropolit, episcopi, egumeni, boierii (cele trei trepte), mazilii, feciorii de boierii de țară, și cu slugii domnești voinicii dinainte și cu toată țara) la 1628 și s'a luat măsura ca să nu aibă a umblă pîrcălabii prin satele sfințelor mănăstiri*) ce se cheamă prepo-dobna Paraskevi monastirea lui Ureche din ȋrgul Iași, de cît pentru a prinde pe tălharii și furii; iar pentru alte cele să judece egumenul cu soborul și să aibă cei judecați drept de a face apel la pîrcălabii, dar ori-cum gloaba să o ȋea călugării. Pentru deșugubine hotărește să aibă deșugubinarii a umblă numai într'o lună pe an (Septembrie) și în celelalte luni numai dacă va pîrî neștine la domn ori la Bîrlad ori la Dorohoiu (la vornicii cei mari). Dar în acest document vedem ce-vă mai însemnat a nume că *episcopii și egumenii de la toate mănăstirile, mazilii și feciorii de boierii de țară și giupînesele serace* se jeluesc într'acela chip zicînd că li s'au pustiit satele și li s'au rășchirat vecinii prin slobozii și prin satele boierești, și ȋei au ramas numai cu săliștele; alta s'au jeluit pre pîrcălabii de ținuturi că le întră în sate de le pradă vecinii și-i ciobotesc fără de ispravă. De aice se vede limpede că în slobozii (adecă sate nou întemeiate și slobode de dări etc.) și în satele boierești nu aveau pîrcălabii și deșugubinarii atîta putere cît în satele mănăstirești și în ale mazililor și ale giupîneselor serace etc. Prin urmare încheerea ce o scot ȋeu ȋeste că boierii aveau mare putere, chiar judecătorească, în satele lor și că hrisoavele cu mănăstirile departe de-a

*) Aice lipsesc cuvinte; în documentul copie publicat de dl Hîjdău trebuie să fi fost zis că să nu ȋmble în satele tuturor mănăstirilor, căci toate se jelueau precum și nici în ale mănăstirii.

dovedi că mănăstirile erau privilegiate arată că iele cătau poate numai a căpăta privilegiile, ce aveau boerii*). (Arh. Ist. I. 1. p. 1 pag. 176).

Aici 1e locul să amintim că Dimitrie Cantemir în capitolul despre „Stăpînirea bisericească“ ne spune și următoarele: „Ieară greșelele cele mai mari cari sînt vrednice de a se pedepsi cu moarte, sau cu lipsirea darului Hirotoniei, stau supt judecata Episcopilor săi, numai Preoții, Ieromonahii, și monahii: Ieară Igu-menii, Arhimandriții, și Episcopii, să pot pedepsi numai de cătră Domnie“. Deși 1e vorba de o judecată asupra celer din aceea-și tagmă, dar orî cum arată că nu 1e greu de crezut că asemenea putere putea fi dată boierilor asupra supușilor lor, de oare ce 1eră dată clericilor înnalți asupra celor mici.

Pentru ca să se încredințeze cetitorii dacă am sau nu dreptate voiî mai aduce încă niște dovezi. Cea di'nțaiî 1este din anul 1519. Într'un tractat între regele Sigismund I-iî și di moldovenesc Ștefan cel Tânăr (publicat în Arh. Ist. T. I. p. II, pag. 4) aflăm următoarea hotărîre: „Acela care n'ar vroi să jure în modul aretat, va respunde cu averea sa de toată paguba, cîtă și-o va prețalui însu-și păgubașul, 1ear păgubașul 1e liber a-și căută și a-și găsi (a1urea?) pe furul său, 1eară staroștii au facultatea pe orî-care fur a prinde *prin autoritatea boieriului teritoriului*, și a-l spînzură“.

Cum văd cetitorii se cam potrivește cu puterea dată lui Gîurcea Atoc și lui Miron Costin.

Faptul judecătorei locale, mărgenit numai în timpurile din urmă, adecă de prin veacul al XVIII-lea, se poate deduce și de pe cele ce spune D. Cantemir în „Serisoarea Moldovei“ în pri-

*) Tot în acest document cetim următoarea frază foarte însemnată: „a-șjidirea vecinii ce vor fi duși înaintea de împăratul într'altă țară și vor veni acum și nu vor vrea să meargă de bună voie la giupînul său să hie slobozi a merge unde le va hi vlea; 1ear care vecin va fugi de acum nainte înaintea într'altă țară și vor veni 1eară în țară, nimea să n'aibă a primi vecinii altuia, ci să hie volnic stăpînul lor a-i luă orî într'al cui sat îi vor găsi“.

vința dreptului de a judecă al boierilor în capitolul al 12-lea care întitulează „Pentru divanul de judecată al domnilor și al boierilor“.

„Pricinile cele mai mari, le hotărăște însuși Domnul: Ieară cele mai mici le lasă asupra boierilor, și aceștea le cercetează pre la casele lor, și le hotărăsc: Și deacă se împacă cu judecata lor amîndouă părțile, pîrîșul împreună cu cel pîrît, apoi asemenea să ține în seamă, ca și cînd s'ar fi curmat în divanul Domnesc“.

„Toți stetnicii domnești, și boierii cei de divan din starea întăiea, îndată după ce să află afară din Iași, au putere în toată Moldavia să judece, și să hotărăscă pricinile cele de judecată. Însă vornicii cei mari au amîndoi mai multă putere în eparhiile lor: căci de judecata lor, nu poate să se ferească nici unul carele iese de supt stăpînirea lor: Însă pre ceilalți boieri nu îi pîrînesc atuncea ca să le fie judecători, ci calcă judecata lor, și să întore la divanul Domnesc! „Mai departe spune că și în potriua vornicului poate face apel partea nemulțămîtă, dar divanul domnesc cercetează atunci numai dacă hotărîrea iese după pravilă...“

„Asemenea numai aceasta se cercetează și judecată altui boieriu, cînd nu să mulțamește vre-o parte cu dînsa și dă jalobă la divan“.

„Un boieriu de stare mai mic, nici într'un chip nu poate să poticnească judecata unui boieriu mai mare: Ieară pentru că boierii cei mari, trebuie să fie la curte mai necontentit, ne putînd căntă pentru toate pricinile în toată țara: Pentru aceea în fiește care oraș și țîrg, sau orînduit osebiți judecători, ca să judece pe lăcuitori“.

Ni se va zice că boierii pe vremea lui Cantemir ȳrau slujbași ca un felii de judecători prin chîiar diregătoriea lor, dar noi față cu texturile de mai sus, socotim că puterea de-a judecă ȳră o remășiță din vechile privilegii cari mergeau împutînfîndu-se.

Cum că nobilii romîni, cari în veacurile di'ntăiu, au ajuns pînă la a jură credință Poloniei etc. chîiar dacă domnul s'ar departă de la credință, cari aveau steagul lor și blazon, nu se vor

fi lăsat mai pe jos în potruva dreptului judecătoarei în lucru de crezut și documentele ce avem, deși cam puține, ne dau dreptul înse a zice *leul se cunoaște de pe ghiară* (ex ungue leonem).

Fiind că nobililor noștri le-au slujit pururea ca model țerile vecine să vedem, cum erau lucrurile în această privință în Transilvania:

În 1342 s'a dat un act de Toma voievodul Transilvaniei prin care recunoaște dreptul tuturor nobililor de-a judecă pe Iobagi și servii lor cu proprietăți, cari locuiesc pe moșiile lor... afară de trei cazuri: furt, hoție și de rpire sau siluire „facto potentiaro”. („Transilvania“ an. IV pag. 194, 1871). Într'un document de la 1363 regele Ludovic dă familiei Vasa dreptul de-a ridica furci și alte unelte de omorît și chinuit hoții și ucigașii în toate moșiile lor în comitatul Dobocsei, Clușei și Turdului și oprește amestecul comitelui și vicecomiților. Iear jos în o notă a redacțiunii că „forum dominale“ țeră până la 1848, deși mai îmblinzit. Mai spune că din alte documente se știe că până pe vremurile lui Iosif al II-lea multe familii aristocratice păstraseră dreptul săbiei asupra șerbilor și Iobagilor. Chiar pân la 1848 proprietarii mari aveau tribunalul, temnițele și slujbașii lor. Până la 1848 în comitate mai vedeai pe la cele mai multe sate câte o păreche de furci, țer pe alocurea și câte o țapă, ba într'un loc în comitatul Turdeii între Copand și Tur spune autoriul notei că a văzut trei părechi de furci, pentru că se 'ntâlneau acolo trei comune. (Transilvania an. IV No. 21 pag. 254).

Pri'ntr'un document de la 1365 regele Ludovic dă tuturor nobililor și urmașilor lor dreptul de-a judecă pe toți Iobagi și șerbi lor cu singură deosebire de hoții publice și de alte cauze criminale. (În „Transilvania“ an. IV 1871 pag. 267 iese o prescurtare a documentului. În Fejer iese pe larg). La 1366 se vorbește de acest privilegiu; la 1366 dă regele Ludovic poroncă să nu se amestece nime în treburile nobilului Iohannes fiul lui Gegus și poroncește că nemulțămiiții cu judecata lui să facă apel la rege.

Prin alt privilegiu dat la 1366 regele Ludovic împuternicește

pe credincioșii săi nobili din Transilvania de-a șterge de pe fața pământului pe făcătorii de rele de ori-ce nație și mai ales pe Valahi. (Transilvania an. V, No. 3).

În 1367 dă regele Ludovic poroncă să nu se amestece nime în judecata șerbilor episcopului catolic al Transilvaniei, căci sînt lăsați pe sama lui și a oamenilor lui. (Tr. an. IV No. 4). La 1410 (Transilvania No. 17 an. V) se reînnoiește dreptul nobililor de-a judeca pe iobagi.

Din documentele citate la Muntenia și la Moldova, cît și din alte dovezi aduse, precum și din exemplul nobilimei din Transilvania scot deci încheere că în veacurile de la început după întemeierea principatelor nobilii au avut și dreptul de judecată locală, cum l'au avut și mănăstirile; apoi au început a se lua măsuri de mărgenire a acestui drept, rămînînd înse păstrat pentru chestii mici pînă la introducerea constituției în România.

(va urmă).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

I. NĂDEJDE.

Vremea trece

Rătăcește'n ceriuri lună,
Vin'o, vin'o la izvor
S'ascultăm cum apa sună
Ca un cînt încetișor.

Apa luce ca oglinda,
S'o străbatem cu o plută :
Ne-o zări doar numai luna
Cu privirea ieî cea mută.

Rînd vor răsări'n albastru
Ale cerurilor lacrimi,
Ieară noi vom fi departe
Din lumea plină de patimi.

In concert de păserele
Vieța ne-a părea un cînt,
Ca și freamătul de frunze
Cînd le mișc'al sereî, vînt.

Vin'o, vin'o, vremea trece
Sub pleoape se sting ochiî,
Și remîi la toate reece,
Nu mai curg prin gene stropiî.

Glasul nu mai ȳe-așà de dulce
 Ca un cînt de primă-vară,
 Inema nu ȳi se bate ...
 Văzînd farmecul de sară.

Ca un colb, ce cade'n mare,
 Se pierd visurile-atunci,
 Ochi's seci, buzele-amare
 Uitate's și serii și lunci.

Vin'o pîn nu trece timpul
 Pîn ce-ȳ glasul ca un cînt,
 Pîn' nu-I inema'nvechitã,
 Pîn' nu-I vîeața la mormînt.

.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Rătăcește'n ceriuri lună,
 Vin'o, vin'o la izvor
 S'ascultăm cum apa sună
 Ca un cînt încetișor.

OMBRA.

EPIGRAME

I

Luī Sac Politicianul

„Cam din ce partid faci parte, de cînd drepturi ai, amice?“

Intrebăi pe *cetăţeanul* şi-mi respunse'ndată Sac :

„Nu-mī plac albiī, nu-mī plac roşii,

„Ci tot galbenii îmi plac“

II

Luī Louis P.

Priveşte fără frică'n sus,

Cînd nourii alerg pe cer,

Căci nasul tău ie-atît de lung

Că-ţi poate fi paratoner.

III

Luī Stan Sugilă.

Pe-orī ce filosof ureşte,

Numai unu-ī place foc :

Cela-ī singur Diogene,

Căci şedeă în poloboc.

IV

Aceluia-și

„Așa prost ie vinu'n ist an, că-I păcat de poloboc“
Ni se plînge Stan și-mî jură, chiar pe ori și ce pottești,
Că nu gustă vin *de loc*....
Ci numai de Odobești.

V

Tot aceluia-și.

Și lui Stan îi pare bine c'a murit vechiul *az-buch*;
Nu 'nțelegeți pentru ce?
Astă-zî alfabetu'ncepe
Cu A B.

GIORDANO.

CERCETĂRILE LUI A. BÉCHAMP ASUPRA LAPTELUI

Și în știință, ca și în alte moduri de activitate omenească, se vede obiceiul de-a se închină la autorități și de aceea de multe ori te peste măsură de greu de dezrădăcinat o închipuire greșită. Închipuirile greșite chiar în știința pură au, cum am zice, șapte suflete : când crezi că greșala te zdrobită și îngropată la șapte coți sub pământ, atunci te trezești că zisa idee greșită te mai plină de viață de cât multe adevăruri, cari nu izbutesc a prinde rădăcină. Dacă te ast-feliu cu ideile greșite ce prind rădăcină în știința pură, poate orî-cine să-și închipuie cum iese și cum trebuie să fie cu ideile greșite, cu minciunile, cari sînt legate de interese mari sociale ! Dar., să lăsăm aceste considerații și să vedem ce schimbare a adus A. Béchamp în cunoștința noastră asupra laptelui.

Mai întăiu ce se știeă, ce se credeă despre lapte înainte de cercetările lui A. Béchamp ? Acest cercetătoriu ne face pe scurt istoria părerilor în privința laptelui.*

Orî-cine știe că laptele stînd se desparte în smîntînă și chișleag, din smîntînă se alege untul, chișleagul se poate despărți în brînză și zer. Cercetările lui Bartholetti au aretat (pe la începutul veacului al XVII-lea) că în zer se află topit zaharul de lapte. Pe la începutul veacul al XVIII-lea Leuwenhoeck a ob-

*) Vezi conferința lui ținută la 21 Februar 1889 înaintea societății de chemie de la Paris și publicată în „Revue scientifique“ No. 22 și 24 de la 1 Iunie și 15 Iunie 1889, după care ieau.

servat laptele cu microscopul și-a văzut în Țel niște globule, unele mai mari altele mai mici, pe unele din acestea, anume pe acelea cari stăteau în liquid ori se urcau în sus le-a presupus a fi globule de unt. Macquer a scris articolul despre lapte în *Enciclopedia*, (între 1751 și 1772) și ne spune că în lapte se află o grăsime (untul), o substanță mucoasă pe care o numește *caseum* (brânză, caș), și un liquid, zerul, care ține în sine *sarea* sau *zaharul de lapte*. Ca mijloc de analiză a întrebuițat *alterația* (schimbarea) spontană a laptelui. Mai departe Macquer spune că untul Țe respîndit în lapte sub formă de globule foarte mici cum Țe respîndit unt-de-lemnul cînd îl turnăm în vre un liquid și apoi scuturăm pînă se face o emulziune albă. Brînză, după Macquer, nu-Ți topită în zer, ci stă numai amestecată și Țe alcătuită din grunzișori foarte mici și ca încheiere ne spune că în lapte untul, brînză și zerul (acesta avînd în sine topit zăharul de lapte) nu-s combinate ci numai foarte bine amestecate și că dacă laptele stă un timp, apoi aceste părți se despart prin un feliu de analiză spontană. Rouelle, profesorul lui Macquer, a fost descoperit în zer și clorură de potasiu, de asemenea tot Țel analizase și materiile minerale insolubile aflătoare în cenușa laptelui. Mai tîrziu descoperi Fourcroy în cenușa laptelui fosfat de calciu și aretă că între *caseum* și albumina oului sînt asemănări. Fourcroy de alt-feliu admite teoria lui Macquer, dar socoate că despărțirea smîntînei se datorește unei absorbiri de oxigen. Thénard admitea în totul ideile lui Macquer. Berzelius de asemenea, dar credea că se află în lapte și cazeină topită în mare parte. Liebig se unește cu ideile lui Macquer.

Cel care a supus laptele la cercetări mai nouă a fost Donné (1837). Acest învățat dovedî prin cercetări microscopice că *globulele și cele mari și cele mici sînt toate de unt* și nu cum se credea că ar fi cele mici de cazeină, Țel admitea că și cazeina se află în lapte topită ca și zaharul de lapte și ca și celealalte săruri. Și Donné compară laptele cu o emulziune. În privința chestiei de-a ști dacă globulele de unt sînt goale ori au un învăliș și a

nume din ce în ce acela făcut, părerile se bat foarte tare în capete, ast-feliu Treviranus (1815) credea că globulele sînt numai de unt, E. H. Weber le credea compuse din unt și brînză. Henle (1829) le credea că sînt beșicuți grase și decî că au un învâliș și a nume de natură cazeoasă. Tot Henle observă că eterul nu poate topi untul pe cîtă vreme globulele au membrana întregă. Donné di'ntru'n'tăi credea ca și Henle, dar mai apoi se uni cu părerea celor ce socoteau că globulele sînt goale și asta pentru că a văzut că dacă turnă eter peste aceste globule și apoi le scutură bine, se topeau, fără să caute de nu cum-vă prin această scuturare se rupeau învâlișurile. J. B. Dumas (1845), după experiențele sale, se uni cu părerea lui Henle, iel văzu că eterul amestecat cu laptele nu poate topi globulele de unt, decî admise în jurul acestora un învâliș de cazeină. Tot de astă părere iera Dumas și la 1871 și socotea aceste globule ca adevărate celule libere asemănătoare cu cele ce formează țesutura grasă. Decî după Dumas laptele nu-î o emulziune. Duclaux, în conferințele sale ținute înaintea societăței de chimie de la Paris (1883—1886) susținu că laptele îe un liquid care cuprinde elemente topite și elemente în suspenziune. Cele di'n'tăi ar fi: zăharul de lapte, sărurile alcaline, jumătate din fosfatul de calce și aproape o zecime din cazeină; cele de-al doilea ar fi: jumătate din fosfatul de calciu, nouă zecimi din cazeină, globulele grase emulzionate. Ceî mai mulți învâțați din Franța, Germania, Rusia și de aiurea cred că globulele de grăsimi sînt goale și că laptele îe o emulziune.

Donné și Duclaux admit că în jurul globulelor de unt se află ca o atmosferă de cazeină viscoasă.

În privința stărei sub care se află cazeina în lapte părerile ierau de asemenea foarte feliurite; dar toți ierau de părere că altă materie albuminoasă afară de caseină nu se află în lapte. Descoperirile făcute de Schübler (1817) de Doyère (1852) de Milon și Cammille nu izbutiră a deschide ochii lumii științifice și Duclaux susținu la 1885 că în lapte se află numai cazeină și a nume $\frac{9}{10}$ în suspenziune și $\frac{1}{10}$ în soluțiune și că astă din urmă

sub înriurirea apei se arată în forma de albumină, albuminoză și lactoproteină, dar fără a încetă de-a fi în același timp cazeină!

Se știe că laptele proaspăt este uneori alcalin, alte ori acid, dar foarte slab; dar după ce stă un timp se înăcrește, și dacă îl fierbem se corăsește, lăsat chiar neffert de la o vreme se prinde, adică se preface în chișleag. Care este pricina înăcirii și a încheșării? Fourcroy crede că trebuie să lucreze oxigenul pentru ca să se aleagă smântina, Donné dovede că se alege și în vid. Gay Lussac crede că fără de lucrarea aerului nu s'ar încheșă laptele. Donné observă că laptele se înăcrește înainte de-a avea în el vibrionii, deci nu admitea că ei ar fi pricina înăcirii. Schroeder și Dusch au făcut cercare și au văzut că *laptele fierț* se încheșă tot atât de răpede în aer strecurat prin vată, cât și în aerul obicnuit, deci s'ar cere numai aer ca să se facă încheșare, nu și germeni. Schroeder dovede că albumina, cazeina, urda, zaharul de lapte și chiar zerul, dacă le fierbem și apoi le ținem închise cu aer strecurat prin vată, stau nestrucate. Pasteur înse crede că tot germeni de vibrionii luați din aer sînt pricina încheșării.

Așa-i istoria pe scurt a ideilor asupra laptelui făcută de A. Béchamp în conferința sa; țeată cum rezumează el starea cunoștințelor noastre în această privință.

Laptele este după unii o emulziune, după alții nu. După unii globulele de unt sînt goale; după alții au învâliș de cazeină. După unii globulele se topesc în eter, după alții nu. Laptele este după unii acid, după alții alcalin. După unii cazeina este insolubilă și stă toată numai suspendată în lapte, după alții cazeina este solubilă și stă solvită în lapte, iar după alții parte se solvită parte în suspenziune. După unii laptele are albumină și alte substanțe de acest felii, după alții are numai cazeină. După unii fosfatul de calciu se solvit în lapte, după alții jumătate se topit și jumătate în suspenziune. După unii laptele se acrește și încheșă fără vre-o cauză din afara, după alții este o cauză din afară. După unii acea cauză sînt vibrionii, după alții nu.

Cum vedem, adevărată babilonie. Să vedem acuma cum o descurcă A. Béchamp prin cercetările sale.

Maî întâiū ne spune că foarte greşită a fost ideea ce-şi tăceau învăţaţii despre substanţele albuminoide: şi le închipueau aproape identice şi luînd ea prototip albumina oului, îşi închipueau că albumina maî mult sau maî puţin modificată, combinată, amestecată cu materii minerale şi chiar organice, ar fi reprezentînd toate substanţele altă dată privity ca speciū deosebite. De această părere ūera şi Berzelius care admitea că substanţele albuminoide se pot cu uşurinţă preface unele în altele. Cercetările lui Dumas şi Cahours au convins pe A. Béchamp că ideile lui Berzelius şi ale altora ūerau greşite. De aceea în anul 1856 începu cercetări asupra substanţelor albuminoide şi ajunse la încheere că albumina şi congenerile ūei sînt nişte amide cu molecule foarte complexe, formate din amide şi din derivate amidate, după tipul cunoscut al amigdalinei. Decī speciile de albuminoide pot fi şi sînt foarte numeroase.—Pentru a statornici aceste speciū ūera nevoie de caractere maî de samă de cît cele ce se obicîneau pînă atunci şi înaintea de toate ūera de ştiut dacā albumina din albuşul de ou, luată ca prototip, ūera ūea însă-şi o specie ori un amestec. Şi aflā că ūera un amestec de trei speciū aşa de deosebite una de alta cum sînt de pildā manganzul, cobaltul şi nichelul. Atunci (1873) scrise A. Béchamp un rāvaş lui Dumas arătîndu-i că pînă la aceea vreme se studiaserā şi se analizaserā amestecurī de substanţe albuminoide şi nu speciū curate. Prin metoda sa A. Béchamp a văzut cum cazeina ūeste cu totul insolubilā în apă sau în zerul laptelui. A dovedit că zisa cazeinā ūe cu totul deosebitā de albuminā şi tot o dată a maî aflat albuminoide deosebite şi de albuminele aflātoare în albuşul de ou şi de cazeinā. Maî mult J. Béchamp, fiul conferenţiarului, analizînd albuşul de ou la maî multe paseri şi reptile a aflat la fie-care specie albumine caracteristice, aşa în cît, ceea ce ūera de alt-feliū şi de aşteptat, o pasere sau o reptilā se caracterizazā tot aşa de bine prin albuminele din albuşul ouālor sale ca şi prin celealalte particularităţi de organizaţie.

Pentru a afla caracterile substanțelor albuminoide A. Béchamp a cercetat și lucrarea acestor substanțe asupra planului de polarizație a razei luminoase și a aflat că toate îl întorc spre stînga, dar fie-care specie are gradul său caracteristic și în jurul acestui caracter se grupează foarte firește celelalte caractere deosebitoare și chiar după ce lucrează asupra lor sucii gastrici albuminele acestea dau produse deosebite.

DI A. Béchamp arată prin următorul exemplu îndărătnicia învățaților și deprinderea lor de-a umbla numai pe cărări bătute. Ad. Wurtz descoperi substanța, căreia A. Béchamp îi zice *primovalbumină* și o numi *albumină solubilă*, deosebind-o foarte bine de cazeină, care-i insolubilă și dovedind că deosebirea aceasta nu atîrnă de la prezența vre unui alcali sau acid,—și totu-și atît îel cît și alți chimiști își închipuiră că albumina solubilă înfățișază toată albumina albușului de ou. A. Béchamp înse a descoperit greșala comparînd puterea rotatoare a albușului de ou cu a albuminei solubile descoperită de Ad. Wurtz și în partea de albuș trecută cu vederea a descoperit alte două substanțe: *secondovalbumina* și *leucozimasa* cu puteri rotătoare foarte deosebite de-a primovalbuminei. De asemenea puterea rotătoare a primovalbuminei ie deosebită de a cazeinei, iar celelalte însușiri ale îei se grupează în jurul acestui caracter.

A. Béchamp a dovedit că substanța numită cazeină iese foarte puțin solubilă în lapte înse de ajuns pentru a înroși tinctura de turnesol. Dar îea formează cu mare ușurință două combinații solubile, una neutră și una acidă, cu amoniacul, potasa, soda și calciul. Aceste combinații sînt cazeinatul neutru și cazeinatul acid de amoniu, cazeinatul neutru și cazeinatul de sodiu acid de potasiu; cîtimii foarte mici de aceste baze sînt îndestulătoare pentru a face solubilă cazeina. Cazeina se topește de asemenea foarte ușor în soluțiunii foarte slabe de sesquicarbonat și chiar de bicarbonat de amoniac. Aste cazeinate (căci cazeina joacă rolul de acid) nu se încheagă prin căldură. Iată și experiența făcută de A. Béchamp înaintea publicului ce-l ascultă la societatea

chemică din Paris. Avea într-o eprubetă o soluție transparentă de cazeinat de var; încălzind eprubeta până la fierbere liquidul se turbura, dar recindu-l se făcea din nou transparent. Cazeinatele neutre și cele acide de potasă, de sodă sau de amoniac nu se încheagă nici prin alcool; în adevăr a turnat în eprubetă mult alcool și liquidul a rămas tot transparent. Tot așa se cu lactalbumina și cu gelactozimara.

Îeată și altă experiență: A. Béchamp avea o eprubetă cuprinzând o soluțiune de cazeinat neutru și toarnă cu băgare de samă o picătură de acid acetic. Soluțiunea se turbură și cade la fund cazeină, dar scuturînd eprubeta acel precipitat dispăre, deci cazeina precipitată se unește cu un cazeinat neutru și-l prefăce în cazeinat acid; mai turnînd altă picătură, vedem formîndu-se alt precipitat de cazeină, care iar dispăre prin scuturare. Acest fenomen se tot repetă până cînd tot cazeinatul neutru a fost prefăcut în cazeinat acid; dacă mai turnăm acid acetic, atunci cazeina alungată din combinația cu potasiul sau soda, se precipită și rămîne precipitată ori cît am scutura eprubeta. Dacă facem să treacă un curent de acid carbonic prîntro soluțiune de cazeinat, vedem că acidul carbonic nu poate alungă cazeina din combinația îei, deci cazeina se unesc cu un acid destul de puternic. De aici urmează că în lapte cazeina nu se liberă, ci sub formă de cazeinat, de asemenea și celelalte substanțe albuminoide sînt sub formă de combinații cu metalele alcaline din lapte. A. Béchamp a dovedit acest fapt de-a dreptul și îeată cum. A filtrat la temperatura zero o cantitate de lapte proaspăt și a căpătat un liquid gălbui și limpede. Turnînd în acest liquid alcool nu l'a văzut turburîndu-se. Turnînd acid acetic, picătură cu picătură, a văzut repetîndu-se întocmai fenomenele descrise mai sus cu prilejul soluțiunii de cazeinate. Fiind că se poate disolvă din nou cazeină precipitată prin introducerea unei picături de acid acetic, de la sine se poate înțelege că nu poate fi în lapte cazeină nedisolvată, adică în stare de suspenziune cum pretindeau Duclaux și alții, tot ast-feliu se și cu lactalbumina.

Studiul făcut de A. Béchamp asupra globulelor de unt a dat de asemenea rezultate foarte însemnate. Iel a filtrat smântină sau lapte, dar spre-a ușura această lucrare a turnat în lapte două până la trei volume de alcool de 40° — 50° centezimale, iar în smântină trei volume de alcool la 30° — 40° și a filtrat la 0° . Globulele remase pe filtru le spală cu apă alcalinizată cu sesquicarbonat de amoniac și cu apă curată amestecată cu alcool, până ce apa nu mai iese de la dinsele cazeină, adică nu mai dă precipitat dacă punem în iese o picătură sau mai multe de acid acetic. Dacă globulele acestea de unt ar fi goale s'ar topi cu ușurință în eter și fără să lase vre o rămășiță. A. Béchamp toarnă eter și dacă nu scutură, globulele nu se topește de loc, dacă scutură se topește, dar rămâne netopită o materie albă, care privită cu microscopul se dovedește a fi formată din învelișurile globulelor. Aceste membrane ori cît le-am spală cu eter, tot rămân netopite; aceste membrane nu se topește nici într'o soluțiune de sesquicarbonat de amoniac și nici chiar într'o soluțiune slabă de potasă, în care cazeina s'ar topi cu ușurință. Se poate face și altă experiență: punem un filtru cu globule de aceste la aburi fierbinți de 100° , și vedem că untul din iese se topește și curge, iar învelișurile rămân, chiar după ce le spălăm de-o mulțime de ori cu eter.

Deci globulele de unt sînt învăluite cu o membrană, care nu ie formată din cazeină ci din altă substanță albuminoidă: *globulele de unt sînt celule grase desprinse din țîță animalului care-a dat laptele*; deci ie foarte greșită părerea celor ce cred că laptele samănă cu o emulziune. Prin urmare Dumas avea dreptate, greșala lui iese numai ca-și închipuie cum că membrana acestor globule ie de cazeină; dar pe atunci se credeă că nu-i în lapte altă substanță albuminoidă de cît cazeina.

La ce folosește bătutul smîntînei cînd alegem unt? După teoria lui Béchamp ie văzut lucru că, pentru a rumpe învelișurile celulelor și a uni untul la un loc.

Deosebirea între experiențele lui Donné și Dumas în privința

solubilității globulelor de unt în eter se explică prin aceea că globulele se topesc în eter dacă le scuturăm destul de tare pentru ca să li se rumpă învâlișurile. A. Béchamp a dovedit că eterul trece prin endosmoză prin învâlișul globulelor și că le umflă foarte tare și deci le face a fi mai ușor rupte, iar sfărămăturile membranelor le face mai greu de observat.

În privința pricinii înăcirii, și deci a închegării laptelui, experiențele lui A. Béchamp arată că trebuie să găsim în niște microbi care se află în lapte chiar din țite (?) și cari se văd în laptele cu desevărire proaspăt înnotind și învîrtind cele mai mici globule de unt. Acești microbi produc înăcirea laptelui (pre-făcînd zaharul de lapte în acid lactic, pe cît cred, deși A. Béchamp nu spune ce-va lămurit în această privință), apoi acidul produs precipită cazeina, și deci încheagă laptele. Cum că pricina înăcirii nu s-a germentii din aer se dovedește de pe cele spuse mai sus în privința aceasta. Dacă laptele s'ar încheagă din pricina vibriunilor din aer, atunci n'ar trebui să fie nici o deosebire între laptele încheagat după ce a fost fiert și între laptele încheagat de crud și totu-și iese, după A. Béchamp, o deosebire foarte mare și a nume: laptele fiert se încheagă fără a se înăcri, pe cînd cel crud se încheagă după ce se înăcrește. Și cu toate acestea vibriuni se află în laptele încheagat și într'un caz și altul! Mai mult în laptele crud înăcrit ie un precipitat produs prin lucrarea acidelor: în cel fiert substanțele albuminoide au suferit o schimbare. Dacă înfierbîntăm laptele până la 110 grade, atunci putem să-l ținem și două luni fără se înăcrească s'au să se închege; chiar dacă îl lăsăm în contact cu aierul, vedem că fermentează, că se produc gazuri, dar laptele nici nu se înăcrește, nici nu se încheagă. Vibriuni sînt, dar alții de cît în laptele fiert la 100°.

Deci, pe scurt, după cercetările lui A. Béchamp; laptele nu-i o emulziune; globulele de unt au învâliș și format din o-

substanță albuminoidă alta de cît cazeina; cazeina iese în lapte însoțită încă de două substanțe albuminoide, și nu stă sub formă de cazeină, ci se combinată cu potasiul formînd cazeinate solubile.

recenzie de s. v.

MATASA ARTIFICIALA

In No. 15, de la 12 Aprilie 1890, din „Revue scientifique“ ni se descrie două metode de făcut mătasă artificială.

Maî veche îe metoda d-lui Chardonet (1887). Iel întrebuintază maî ales bumbac și aluat sulfuros de lemn moale, din acestea face o celuloză octonitrică foarte curată și apoi o topește într'un amestec de 38 de părți de eter și de 42 de alcool și a nume într'o sută de părți de amestec topește 6.5 de celuloză octonitrică. Ast-feliu preface celuloza în colodion și soluțiunea o pune într'un vas de aramă spoit, unde îe supus la o apăsare de maî multe atmosfere prin mijlocul unei pompe de aer. La partea de desupt a vasului de aramă sînt împlîntate maî multe țevii de steclă cu capătul cel maî de jos capilar. Fie-cere din aceste țavii îe încunjurată de altă țevie de steclă maî largă, în jurul căreia curge neconținut apă rece; această apă întilnește firul moale de colodiu acolo unde îese din țevia capilară, îl recește și-l preface în fir solid pe de-asupra. Niște cleștișoare apucă firele și le duc pe mosoare ce se învîrtesc sub vas etc.

Maî remîne prefăcut, pe cît cu puțință, celuloza nitrică în celuloză curată. Asta se face ținînd firele într'o de acid nitric o cărei temperatură îe la început de 35° și apoi scade încet până la 25°, acidul nitric întrebuintat are densitatea 1,32. Indată după această operație firele sînt foarte potrivite pentru a fi colorate și pot apoi fi uscate și întrebuintate pentru țeseturi maî ales ame-

stecându-le cu alte materii textile. Dacă îndată ce o scoatem din baie o vom face să absoarbă fosfat de amoniac, mătasa aceasta se aprinde și arde mai greu de cât bumbacul ori cânepa. Densitatea mătasei artificiale este 1.49, pe când a mătasei naturale este 1.43. Tenacitatea adică rezistența la rupt prin atrnare de greutatea ei aproape aceea-și la amfîdouă; de asemenea și elasticitatea. Grosimea firelor artificiale poate fi după voie de la o miime de milimetru până la 40 de miimi, deci se pot fabrica după trebuință. De matasă artificială se prind colorile tot așa de bine ca și de ceaaltă; țear lustrul este mai mare. Firul ei tors în apă cum am aratat mai sus, nu-i curat cilindric, ci are răglitură de-a lungul, din pricină că întărindu-se întâiu partea din afară a lui, cilindrul ast-feliu format este silit să se îngurzască mai apoi cînd se învîrtoșază și partea din lăuntru; dar deși nu strică nimic forma aceasta, este chip de-a face să fie firele cu desăvîrșire cilindrice torcîndu-le în alcool în loc de în apă.

Dreptul de-a se folosi de această invenție l'a vîndut d-l Chardonet unei companii americane cu un milion de franci.

* * *

Dl Vivier a reușit și iel, pe altă cale, a face mătasa artificială și a dat nume de *matasă franțuzască*. Dl Vivier topește un amestec de celuloză trinitrică și de piroxil în acidul acetic cristalizabil. După „Revue de l'Aéronautique“ această matasă este ce-vă mai puțin tenace de cât mătasa naturală, dar tot atîta de elastică și de conducătoare, țear lustrul este mai mare. Dl Vivier întrebuițează bumbacul de plop negru sau celuloza lemnului de Buxus, pe care-l preface în făină foarte fină și apoi o preface în celuloză trinitrică. Fiind că în comerț acidul acetic cristalizabil este praa scump, dl Vivier și-l face singur arzînd în vase închise ori-ce felii de lemn afară de brad. Din această ardere capătă acid pirolignos din care scoate ușor acid acetic. Dar pe lângă acidul pirolignos mai capătă cărbune, gudronuri și alcool metilic, produse cari nu numai că răsplătesc prețul lemnului și cheltuețele

de fabricație, dar aduc și un câștig, decî acidul acetic îl are nu numai fără bani, ba chiar trage folos din produsele secundare ce însoțesc fabricarea lui. Vivier a făcut socoteală că fabrică de mătasă, după sistemul său, ar întrebuința pe fiecare an pentru 1,000,000 până la 1,500,000 de franci lemne. Pe de altă parte „mătasa franceză” fiind foarte ieftină și-ar găsi ușor cumpărători și decî fabrica ar putea trăi.

recenzie de ș. v.

MOSTENIREA

(urmare).

Am văzut că organismul întreg se moștenește, prin urmare însușirile simțurilor se moștenesc și iele, de ex. Senzibilitatea pielei, și prin urmare pipăitul, se moștenește cu toate particularitățile. Lucas citează o familie în care mai mulți membri nu puteau suferi atingerea catifelei, a plutei, ori a pufului de persecă, chîiar privirea acestora îi supăra. Receala ie nesuferită unora; Lucas (T. I. P. II 82) spune de un bărbat de la Nord, nesimțitoriu la frigul nu prea mare; acest bărbat se însurase c'o femeie de la mîeză-zl foarte simțitoare la cea mai mică receală; copilul lor ieră și mai friguros de cît maică-sa. Anestezia (nesimțirea) pielei etc. ieară-și se moștenește; sînt familii cari pot suferi rănii și operații de nesuferit pentru alții: ie un caracter al Negrilor, și în general al selbatecilor, că pot suferi rănii de cari un om civilizât ar muri.

Gustul și mirosul se moștenesc ca și toate celealalte simțuri, pînă în cele mai mici amărunte. Lucas citează o familie în care tatăl și mama mînceau cu plăcere brînză, bunica înse nu o putea suferi; patru din copii nu o puteau suferi, doi înse o mînceau cu gust. Alt exemplu: Un recrut nu putea suferi bucatele de carne, ca și tată-su: 18 luni de armată nu l'au putut deprinde cu această hrană! În cazurile patologice moștenirea acestor simțuri s'arată și mai vădită de ex. Lucas citează după Hector Boeth: O

fată, a cărei tată a fost ars din pricina gustului selbatec de-a mânca fără sfielă carne de om, fusese despărțită de tată-su și de mă-sa, fiind Ieră numai de un an, a fost crescută într'o familie cu obiceiuri normale, și totu-și, îndată ce-a putut, a căzut pradă gustului selbatec de-a mânca și Iea carne de om!

În Antile Negrii cunosc urma unui alb de pe miros. Nu mai vorbim de cîni dresați de-a descoperi vînatul de pe miros. Aceste însușiri se moștenesc.

Văzul îe supus moștenirii. Exemple zilnice arată cum copiii moștenesc culoarea și forma ochilor părinților, se înțelege că trebuie să moștenească și vederea bună ori slabă; anomaliile și predispozițiile acestora (miopia, prezbitismul, încrucișarea, orbirea) se moștenesc în familii. Sînt familii la cari membrii orbesc la aceea-și vîrstă. Un serac orb avea cinci copii orbi (Lucas). O formă curioasă de anestezie a vederei o găsim în Lucas: Ovelgun arată exemplul unei familii ai cărei membri Ierau orbi în timpul nopței.

Un exemplu de hiperestezie citat de Lucas și foarte curios îe următorul, care cu drept cuvînt n'ar fi de crezut dacă n'ar fi citat în cel mai însemnat tratat asupra moștenirii. Hirsch Daenemark în etate de 34 ani, veni la Metz la 1842, Ieră de stat mijlociu, destul de robust, cu aparență nervoasă, acesta a făcut mai multe experiențe cu talmudul, care se compune din 36 de volume, pe deasupra cartea n'are nici un semn, totu-și dacă îe răsturnat Hirsch cunoașteă.

Hirsch roagă pe cine-vă să puie degetul ori un bold pe vre un cuvînt din carte, aceasta fiind întoarsă cu tartajul spre dînsul. Iel cetește cuvîntul pe care îe pus degetul, ori dacă îe locul alb, spune. Mai mult chîiar, într'un rînd a spus că degetul îe pe două cuvinte șterse cu condeil, și așa Ieră. Și o mulțime de alte experiențe analoage. S'au făcut încercări și cu alte cărți pe cari nu le cunoștea și a reușit și cu acestea.

O experiență și mai hotăritoare a făcut'o înaintea Papei. Acesta a zis să se aducă un manuscript ebraic din biblioteca Vaticanului și i-a zis să cetească cutare linie, la cutare pagină, Hirsch spuse că în pagina aceea îeste numai o linie. Ori-ce vufet îl su-

pără cînd făcea experiențele. Lucas explică faptul prin hiperestezie vizuală; această însușire o avea și fiu-su într'un grad și mai înalt. Acesta ieră de zece ani și, fiind la Petersburg, spuse împăratului tot ce ieră în odaiea împărătesei.

Lucas citează, cazuri de moștenire și la auz. Ast-feliu surzenia se moștenește în multe familii, dacă unul din soții se surdomut. Lucas citează un caz după Florent Cunier, altul după Portal și altele observate chiar de dînsul. După Adams citează cazuri de moștenire a predispoziției la surzenie și după Brown lucrul s'ar fi petrecut în familia „Basse“ la o serie de generații. Apoi ce exemplu mai clasic de cît familiile de muzicanți?

După cum am văzut organismul întreg se supus moștenirei; de unde urmează că se moștenește atît forma cît și compoziția anatomică și lucrarea fiziologică a crierului. De aici urmează că funcțiunile împlinite de acest organ vor fi asemănătoare cu ale ascendenților. Și dacă până a-zî știința poate descoperi numai asemănările grosolane între creerii părinților și ai fiilor, totu și că se asemănă și în amănunte se dovedește prin asemănarea funcțiunilor.

În această parte vom vorbi nu de moștenirea formei organice a creerilor, ci de moștenirea modului de-a lucra al acestuia. Toate actele psihice sînt funcțiuni ale sistemului nervos; toate acestea au ca temelie însemnata proprietate ce-o are materia, și într'un grad mult mai înalt și mai desăvîrșit materia nervoasă, de-a păstra modificările ce i se fac,—precum și asocierile anatomice și dinamice. După cum se vede de bine moștenirea în funcțiunile fiziologice ale organelor ca tubul digestiv, aparatul circulatoriū, aparatul reproductoriū etc. tot așa de vădită se moștenirea funcțiunilor creerilor în *instinct* etc. de aceea îl vom analiza întăiū pe acesta.

Ribot ne spune că o definiție bună a instinctului nu avem încă; vom luă deci pe cea care pare mai apropiată de adevăr: Un act săvîrșit spre un scop și fără a avea cunoștința clară de acel scop se zice că-i instinctiv. Instinctul la o specie se ce-vă asemănătoriū cu deprinderea la un individ, și unul și alta se fac cu o regularitate matematică.

La animalele inferioare nu se observă de cît stări de conștiință foarte palide, aceste stări sînt din ce în ce mai pronunțate cu cît ne urcăm în seria animalelor. Noi am zis că toate actele săvîrșite pentru un scop fără a avea cunoștința de acel scop se numesc instinctive, trebuie înse să adăugim că une-orî aceste acte sînt destul de conștiente, de oare-ce animalul își dă samă de iele pe dată și le poate face chîr adausuri și complectări. Analizînd mai de-a mînuntul cum s'a format instinctul vedem că niște anumite acțiuni se repetă mereu în vîeața unui ins, așa că ajung pentru ie o deprindere, urmașii lui le moștenesc în parte orî în total; dar acele acte fiind prielnice insului, acel care le va fi moștenit mai avidoma, complectîndu-le încă, acela va lăsa mai cu siguranță urmași; și așa mai departe pîn ce la unele aceste moșteniri ajung oare-cum fustulătoare pentru modul de dezvoltare, se tot fixază din ce în ce mai mult. Așa ie instinctul celor mai multe insecte și păseri etc.

Ca în toate și aice sînt felurite grade de instincte și de asocieri cu alte facultăți; de ex. instinctul fricei ie mult mai vag și lasă loc să lucreze și mintea insului. Ast-feliu la puii micî, în cari țipetul cloștei trezește frică, fără ca ieî pînă atunci să fi avut idee de primejdie, mintea le ie, pîn la un punct, pusă în lucrare spre a putea alege un loc cît mai sigur. Cloșca trezește în ieî numai o frică instinctivă, care le slujește a nu fi rîpiți de uli; cel ce nu are destul de dezvoltat acest instinct, pîere.

Alt exemplu încă ne dovedește oare-cum că instinctele, deși unele se par fixe, au avut o evoluție: castoriî în construcțiile lor atît de ghibace, aduc înbunătățiri, schimbări, și adausuri, ceea ce dovedește că mintea lor nu lucrează ca un ceasornic întors, ci că pe lîngă moștenirile anterioare au și stări nouă de conștiință. Tot așa ie exemplul cu albinele cari, dînd de zahar la o fabrică, socotiră mai îndemantea a nu mai culege polenul etc. de pe plante ei să ie zaharul de-a gata. Instinctul ie un șir de acte repețite, de obicei prielnice insului, și în virtutea moștenirei lăsată din urmași în urmași, șir care ajunge de se fixază; asemenea acte se

pot căpăta și prin dresare, dar nu sînt înse așa de fixe cum sînt cele căpătate alt-feliu. Una dintre pricinile acestei deosebirii este durata timpului. Un instinct este pricina emigrării păsărilor; sînt cunoscute exemple de păsări născute și crescute în cușcă, dar îndată ce li se da drumul și venea vremea emigrării, porneau și iele, iar dacă le țineau închise erau foarte turburate și nenorocite.

Un instinct și mai complicat este facerea cuiburilor la unele păsări, cari fără a-și cunoaște părinții, le fac în același chip și din aceleași materialuri. Albinele numai în virtutea instinctului au ajuns de construiesc geometricește fagurul, întrebuintînd un minim de ceară spre a căpăta maximul de încăpere. Albinele secretează ceară numai pentru a avea unde să puie mierea; cu cît secrețiunea cerei va fi mai puțină cu atîta vor secreta mai multă miere, dar pentru asta se cere ca să poată cu puțină ceară avea o încăpere cît mai mare, rezultat la care iele au ajuns ca și cel mai bun matematic. Așa de la fagurul simplu al bondariului la fagurul minuat al albinelor a fost o evoluție „prin ajutorul schimbărilor succesive și nenumărate, dar ușoare, din instincte mai neperfecte“.

Teoria lui Darwin care arată cum în virtutea variabilității și a moștenirii s'a ajuns prin transformări încete și nesimțite, de la ființele cele mai inferioare la cele mai superioare, tot această teorie slujește și pentru a explica instinctul. „Modificările organelor trupului se ivesc din întîmplare, se dezvoltă prin întrebuintare ori deprindere și se micșorează ori se pierd prin nelucrare; nu pot să mă îndoiesc că nu-î tot așa cu schimbările instinctelor. Dar și în acest caz cred că deprinderea are efecte mult mai puțin însemnate de cît selecția naturală a variațiunilor întîmplătoare ale instinctului: adecă selecțiunea și acumularea neconținută a schimbărilor folositoare întîmplătoare în creeri, fie prin modificări ușoare ori din alte pricini necunoscute, este după teoria mea cea mai puternică pricină a formării instinctului“ (Ribot).

„După școala transformistă instinctele sînt formate prin acumularea încheată a timpului și a moștenirii. În vorba numai să le supunem la o analiză amănunțită, să le desfăcăm pătură cu pătură,

să determinăm prin comparație, inducție și analogie, acele cari par mai nouă, pe urmă să ne coborim pas cu pas către pătruni mai vechi și, procedând de la compus la simplu, s'ajungem la niște manifestațiuni mentale foarte umilite, cari pot fi socotite ca izvorul de unde au ieșit toate" (Ribot p. 31). „Așa că la început este o foarte mică activitate psihică, care joacă, în viața mentală, rolul protoplazmei sau a celulei în viața fiziologică; pe urmă acțiuni și reacțiuni; cari prin o repetiție nefcetață se schimbă în deprinderi și sînt țeară-și înțelenite prin moștenire; în scurt, o *sumă de deprinderi moștenite*: aceasta se după școala transformistă geneza instinctului." (Ribot p. 32).

Darwin în cartea sa „Origina speciilor” explică pe larg formarea instinctului între altele studiază instinctul albinelor de a construi fagurii, cum am văzut mai sus. Iei ne spune că la bondarii acest instinct se încă neperfect; Iei pun mîerea în coconii vechi și numai rare ori îi mai lungesc prin niște tuburi de ceară; la melipona, un soi de albină, fagurul se ce-vă mai perfect: aceasta face fagurii aproape reguțați, alcătuiți din celule cilindrice în cari stau larvele și se dezvoltă, mai face și cîte-vă celule mari în cari adună mîere. Acestea sînt aproape sferice, mai tot una de mari și unite într'o masă neregulată, țear aceste celule pe unde sînt grămădite se despart una de alta prin părății drepti. Și cîte alte specii intermediare de albine nu se vor fi stins pînă a ajuns albina domestică la perfecția de a-zî a fagurului!

Ast-feliu prin modificări succesive nenumărate și înțelenite prin moștenire se pot explica cele mai minunate instincte începînd de la cele mai simple, la cari selecția naturală, cum zice Darwin, a ajutat foarte mult. *Ițar instinctele aduc dovadă foarte puternică pentru moșterirea facultăților psihice atît acelor căpătate de la părinți, cît și a schimbărilor produse din nou în timpul vieții insului.*

Dacă venim la facultățile generale ale creerilor, vedem că și aice moștenirea are un rol foarte mare. Memoria, inteligența pasiunile toate sînt forme deosebite ale funcțiunei creerilor; și

cum forma și funcțiile celorlalte organe se moștenezc, tot așa se moștenește forma, compoziția, modul de asociație și proprietățile dinamice ale crierului. Și după cum am văzut că instinctele s'au căpătat prin repetiri, ajunse deprinderi și lăsate moștenire urmașilor, cam tot ast-feliu ie și cu celelalte activități ale creerilor, deosebire că la instinct s'a mărgenit numai la un anumit șir de acțiuni, în timp ce memoria și inteligența sînt activități mult mai vaste. Ieată ce zice Ribot.

Inteligența iese o funcție a cărei organ iese creerul; creerul se transmite ca și celelalte organe, ca stomahul, plămîii, inema, funcția îi transmisibilă cu creerul. Moștenirea fiziologică, trage după sine ca urmare silită moștenirea psihologică, sub toate formele ieii, observînd inteligența la deosebite rase, se vede că de ex. rasa neagră nu ie în stare de-a dezvolta acela-și grad de facultăți intelectuale ca rasa albă, asta însamună că creerii Negrilor nu au tocmai acelea-și facultăți. Tot ast-feliu dacă observăm la diferite rase găsim deosebiri, și prin urmare caractere proprii cari trec prin moștenire, păn ajungem la caractere de familii cari vădit se moștenezc. Pentru ca lucrul să ieasă cît mai lămurit trebuie de luat exemple de familii cari s'au deosebit prin ce-vă.

Familia lui Bach în timp de 200 de ani dă o mulțime de artiști muzicali. Tatăl și moșul lui Beethoven au fost cîntăreți. Meyerber, Mozart, toți au avut în familiile lor artiști muzicali. Tot ast-feliu la pictorii și poeții mari, căutînd găsim germenul moștenirei, fie de pe mamă fie de pe tată.

Acela-și lucru cu familiile de învățați: Cuvier, Darwin, Franklin, toți au avut orî părinți orî bunici oameni învățați.

„Se observă zice Spurzheim, citat de Lucas, că unele facultăți mentale predominază în unele familii. Arta oratorică iese așa de naturală Hortenziilor, Curionilor și Leliilor în cît trecea și la femeii. Geniul frumoasei vorbirii și al politiceii iese ereditar la familia Medicis; Aretè, Hipate și doamna de Staël avuseră tați filosofi. În familia lui Eschyle iese opt poeți tragici. Tot

ast feliu în pictură: tatăl lui Rafael Iera pictor. Mama lui Van Dyck avea talent mare la zugrăvit florii.

Moștenirea sentimentelor și a pasiunilor pe lângă că-i un fapt cunoscut, dar urmează și din teorie. Moștenirea ie mai cu samă vădită în patimile grozave, ca desfrinarea, beția, jocul de cărți și crimele. Vorbind despre acestea Lucas zice: „Ar însemna să fii orb, ca să nu cunoști în aceste crime cari se urmează din generație în generație, cari au de făptași, tați, fiți, rude, cea mai grozavă din toate înriuirile moștenirei“ (Lucas I p. 536).

În istorie se pot găsi exemple destule de moștenire. Unul di'ntre acestea iese familia lui August. Iacoby a scris o carte întregă în privința eredității la familiile domnitoare. În veacul al X lea Teodora și Maroția fiica ției au fost adevărate Mesaline. În istoria papilor se pot găsi esemple o mulțime, ast-feliu ie familia Borgia în care se găsesse tot soiul de desfruri și de crime. Analele criminale sînt pline de cazuri în cari făptuitorii de crime fac parte din familii criminale, ori cel puțin au criminali în familii. Acești nenorociți aduc cu ției din naștere germenii crimei: nici frica, nici educația în cele mai multe cazuri, nu ajută nemică.

Patima beției se moștenește direct, ori de nu, mai dese-ori lasă asupra urmașilor pecetia ției grozavă. Ieată ce zice Magnus Hus, citat de Ribot: „Una di'ntre urmările grozave ale beției iese atrofiea generală ori parțială a creierului, acest organ ie într'atita de micșurat că mai nu împle craniul, de aice o degenerescență a minței care la copii trece sub formă de nebunie ori idiotie“. Gall vorbește de o familia rusască în care bunicul și tatăl au murit de beție; nepotul de la cincî ani avea această patimă.

În boalele de creeri moștenirea se vede deslușit; deși adesea aceste boale se transformă la urmași în alte boale nervoase, de ex. sînt cazuri în care convulziile ascendenților s'au prefăcut în isterie ori epilepsie la descendenți. Sînt exemple unde hiperestezia tatălui a produs la nepoți: monomania, mania, ipohondria, isteria, epilepsia, convulzii ori spasme. Adesea copiii părinți-

lor nebunî seucid, ori ai celor ce seucid, nebunesc; ai alcoolizilor ajung hipohondri. Voltaire citează un ins care s'a ucis la la aceea-și vîrstă ca tatăl și fratele său.

Statistica arată ce rol grozav joacă moștenirea în boalele mentale: din 482 de cazuri Esquirol însumă 110 moștenite. La Salpêtrière din 220 de cazuri 88 erau moștenite, bine înțeles la acestea s'a putut găsi firul moștenirei. Dar cîte din cele rămase nu vor fi fiind datorite moștenirei de la vre un bunic ori străbunic!

Demența părinților vine la copii aproape la aceea-și vîrstă. Idiopia se arată moștenită mai ales cercetînd ramurile colaterale: colateralii o datoresc unei stări bolnăvicioase a creierului unui străbun comun; direct se moștenește foarte rare, fiind că idiopia, pentru norocirea omenirii, de obicei, sînt nefecunzi. Esquirol a zis: „nebulul iese un bogat care a săracit, idiotul iese un sărac ce nu se va îmbogăți nicî o dată“.

Lucas citează o idioaie care a născut un copil idiot; acesta de mic sta cu vitele și se deprinsese a rumega. Somnambulismul se moștenește direct ori se transformă într'o altă boală nervoasă.

Găsim următorul exemplu în Lucas: o femeie iese apucată în fie-care primăvară de mania de a se ucide; mergea adesea pe marginea unei prăpăstii, dar nu se putea arunca, fiind copilul cu dînsa; într'o deminează pregătea niște mîncare și zise bărbatului să pască iese copilul și iese; cînd se duse s'o cante, o găsi spînzurată în grajdii; unul di'ntre copii iese somnambul. Am putea da nenumărate exemple în care o boală se transformă în alta.

Moștenirea iese o lege, de oare ce observînd caractererele specifice iese mai tot de-una se transmit.

Mai departe chiar caractererele mai puțin generale acele cari formează rase ori varietăți și acestea sînt transmise.

Di'nt'r'un dulău de stîna nu vom putea avea un cotei, cum nu vom putea di'nt'r'un Negru avea un alb, aceasta iese adevărat nu numai pentru caractererele fizice, dar și pentru cele psihologice,

căci Negrul pe lângă moștenirea caracterelor comune tuturor oamenilor moștenește și altele comune rasei lui; și mergînd mai departe cu analiza iel va moșteni caractere individuale de la părinți. Ribot încheie despre această chestie în modul următoriu: „Caracterele generale cari constituie specia se moștensesc totdeauna, tot ast-feliu și cele ce formează varietatea, și foarte adesea și caracterele individuale“. De aici încheierea: *moștenirea ie o lege, nemoștenirea o excepție*.

De pe cele spuse, s'ar părea lucru firesc ca fiul să samene avidoma părinților și așa să avem veșnic o repețire neconținută. Dar analizînd mai de aproape vedem că tocmai în virtutea moștenirii nu poate fi ast-feliu. Chiar organismele cele mai simple cari n'au doi părinți, și tot în cursul timpului, din pricina împrejurărilor, variază, capătă caractere, fie cît de slabe, dar nouă.

Analizînd lucrurile mai cu de-a mînuntul vedem că o repețire fixă nu poate avea loc, mai ales la animalele superioare, de oare-ce trebuie să moștenească de la doi părinți; Iear de mai ținem în samă atavismul, atunci numărul strămoșilor ajunge foarte mare și prin urmare și numărul celor de la cari se moștenește. Dar chiar din amestecul a două moșteniri pot să iasă caractere nouă, fie crescîndu-se unele pe altele, fie neutralizîndu-se. Ribot dă cîte-vă legi asupra moștenirii pe cari și iel le iea după Darwin.

I Părinții au tendința de-a lăsa copiilor toate caracterele lor psibice generale și individuale.

II Unul di'ntre părinți poate avea o înriurire mai mare de cît celalalt asupra constituției minței copilului.

III Urmașii moștensesc adesea caracterul strămoșilor: Ieste așa numitul atavism.

IV Unele dispoziții fizice și mentale, mai ales bolnăvicioase, se arată la urmași la aceea-și vristă ca și la părinți.

Moștenirile se încrucișază de la sex la sex, fetele moștensesc însușirile tatălui și băieții pe ale mamei. În istorie găsim exemple nenumărate.

Atavismul ie moștenirea unor caractere de la strămoși ca-

ractere cari au fost remas ascunse în o generație, două sau mai multe, și ies la iveală în oare-care generație. Sînt mulțime de moșteniri cari stau în stare ascunsă la urmași, fie că nu gășesc ocazii prielnice pentru a se dezvoltă, fie din alte pricinî. Unele moșteniri apar la anumite vrîste de ex. găinile bătrîne cîntă și se bat ca și cucușii. Darwin spune că trebuie de ținut samă nu numai de transmiterea ci și de dezvoltarea unor însușiri. Ast-feliu unele caractere orî unele boale remîn în stare latentă la părinți, iar la copii se dezvoltă, fie că gășesc condițiunii mai prielnice, fie din alte pricinî orî din încrucișare.

Moștenirea homocronă sau la acela-și timp se observă mai ales la boalele ereditare. Coreea s'arată în copilărie, oftiga la vrîsta mijlocie, podagra la bătrînețe. Boalele cerebrale ca apoplexia, epilepsia, nebunia sînt supuse aceleea-și legi.

Dacă observăm bine vedem că nu-i de loc curioasă moștenirea homocronă, de oare ce sînt și caractere generale cari vin la o anumită vrîstă, cum ie pubertatea.

Nu esplicarea eredităței ie grea ci faptul în sine ie une-orî grozav. Un determinism latent s'arată la tată orî la mamă prin o infirmitate fizică, o predispunere care se isprăvește prin sinucidere orî nebunie. Copilul ie sănătos nu-i nici o frică, dar moștenirea nenorocită ie cu iel înaintea de a se arata la părinți; iar în ovulul fecundat, din minutul în care vitelul s'a segmentat și trece prin evoluția oului, prin vieța embrionară, prin copilărie și adolescență, un determinism grozav: fie-care stare aduce pe ceea ce urmează și mîna pe nesimțite la data fatală! Se poate ce-va care să ne arete mai strașnic urmările moștenirei, cînd nici nu ne gîndim?"

Cît de nenorocită ie în unele cazuri moștenirea se vede din o mulțime de fapte. La oftigă, boala cea mai înfricoșată a veacului nostru și pentru care de abia acuma se zice că s'ar fi gășit leacul, se moștenește predispunerea organismului de-a căpăta boala, și adesea îngrijirile cele mai bune n'ajută nemică. După cum am mai spus sînt și escepții, se poate întîmplă ca unii copii să fie

eruțați de unele moșteniri rele sau bune, după cum am văzut că se poate ca părinți de statură naltă să aibă copii cu statul mijlociu, orî părinți teferi de trup să aibă gheboși orî pitici. In această privință ieată un caz citat de Lucas: Bébé, renumitul pitic al regelui Stanislau, a murit la 23 de ani și ieră nalt numai de 33 de degete, deși născut din părinți bine făcuți și normalî.

Asemănările moștenite sînt adesea foarte curioase, și un copil are unele, altul altele; chiar monștrii îngemănați cînd trăiesc nu samănă tot deauna la caracter. De ex. îngemănatele de la Presburg, cari ierau unite prin partea de jos a spatelor, ierau foarte deosebite. Una ieră blîndă și supusă alta foarte rea și cu apucături destrîinate.

Deși, după cum am văzut, legile moștenirei în trăsuri generale stăpînesc întreaga făptură, totu-și au și escepții. Lucas în marele său tratat despre ereditate, primește pe lîngă legea eredităței și altă lege pe care o numește inneitate (innéité), prin ajutorul acesteia iel caută să explice deosebirile și zice: două legi sînt în luptă, moștenirea și inneitatea, orî dovedește una orî alta sau amîndouă își au partea lor. Ribot în tratatul său nu admite această lege, și arată că nici poate fi și nici nu-î nevoie de-a alerga la o lege metafizică pentru a explică abaterile de la moștenire.

Intăiū că foarte multe cazuri de inneitate se pot reduce la moștenire, ținîndu-se samă de moștenirea de pe mamă și de pe bunicî. Ribot arată că o lege a inneităței ie cu desevărsire în contra-zicere cu legea moștenirei, căci o dată ce admîți inneitatea, ca lege, nu mai poți zice că urmașii vor semăna părinților; ci s'ar poate întimplă ca fiii să fie orî-ce aretări și să aibă orî ce caracter. „O lege, zice Ribot, ieste produsul unor abstracții și generalizări, și nu poate fi aplicată la cazuri cu totul deosebite, fiind că noi căutăm asemănările și voim a elimina deosebirile. Toate cazurile împrăștiete, toate aceste deosebiri pe cari nu le putem uni într'un mănunchiū le numim anomalii adecă întimplări fără legi. Să le numim cazuri de inneitate, da; dar a vorbi de-o lege a inneităței ieste o contrazicere“.

Deosebirile se pot explica chiar din moștenire ori din alte pricini. Se știe că moștenirea este mult mai sigură în generația asexuată. Pe când la om și la animalele superioare sînt în joc două moșteniri, fie-care cu stăruință de a, domni, în întregime, ori în deosebite proporții: „Puțină cugetare și vom vedea că numai acțiunea acestor factori poate da rezultatele cele mai neașămănătoare: moșteniri mijlocii între cei doi părinți, predominarea tatălui în toate gradele cu puțința, predominarea mamei în toate gradele; naștere de calitate nouă din pricina unor combinații pe care nu le cunoaștem.

„Dar nu-î numai atîta: părinții transmit calitate strămoșești care în lei rămăseseră în stare latentă. S'a observat că, la unele insecte atavismul este posibil peste o sută de generații. Crescătorii de vite știu că pentru a fixa un caracter le trebuie pînă la zece generații. Pentru om zece generații însumă aproape trei veacuri și 2,048 de generații, a cărora înfrîurire, mai mult ori mai puțin însemnată este cu puțință” (Ribot).

Dacă analizăm și mai departe chestiile moștenirii vedem că din ce în ce se complică.

Urmările moștenirii sînt foarte încurcate; mult timp se credeau facultățile mentale ca rezultat a două forțe, ca și cum ar fi rezultanta forțelor brute; dar la moștenire avem combinațiile mentale, cari pot fi asemănate cu combinațiile chimice, și, precum știm corpul format prin combinarea chimică a două ori mai multe corpuri, poate avea proprietăți cu totul deosebite de corpurile ce l-au format.

Ribot, citind pe Moreau de Tours, zice: prin moștenire nu trebuie înțeles că fiul să fie icoana fidelă a tatălui; la moștenire trebuie să mergem mai departe și să analizăm niște factori organici sau intelectuali și combinațiile lor, cum am zis. De ex. o familie a cărei cap a murit nebun ori epileptic nu se compune numai de cît din nebuni și epileptici; dar copiii pot fi idioți, paralitici sau scrofuloși: tatăl a transmis copiilor nu nebunia, dar un organism reu constituit.

Adese ori se găsesse stări patologice unite cu calități mentale aproape geniale: Friedrich Wilhelm al Prusiei ieră aproape nebun, bețiv, escentric, de câte-vă ori a voit să se gîtuie, la sfîrșit a ajuns hipohondru; și iel a fost tatăl lui Friedrich cel Mare. La Petru cel mare și la familia lui găsim pe lîngă geniu toate urmările unei stări bolnăvicioase a crierului.

Ideile fixe ale ascendenților se pot schimbă la descendenți în melancolie, gust de meditație, plecare pentru știință, energie a voinței etc. Mania se poate schimbă la urmași în aplecare pentru arte, nestatornicie în dorinți etc.

Pricinele cari cășunează abaterile de la moștenire sînt multe; unele lucrează înainte de naștere altele după naștere; cele mai însemnate sînt acele cari lucrează din clipa zemeslirei până la naștere. Ie lucru deplin dovedit, zice Ribot, că unele stări sufletești ale copilului atîrnă de la starea sufletească a părinților în timpul concepției. Incă din anticitate se cunoaște cît de dăunătoare ie pentru urmași starea de beție a părinților din momentul concepției. Ribot citează un exemplu luat din Quatrefages. O familie avea toți copiii normali, unul, care ieră conceput în starea de beție a tatălui, ieră idiot.

Cum am mai zis multe sînt pricinele cari fac să se nască abaterile de la moștenire, așa de ex. sînt părinți desfrînați cari au copii cumpătați; și totu-și acest caracter, această deosebire se explică prin moștenire. În acest caz copiii moștenesc atonia nervilor, care vine după ori-ce desfrîn; ori părinți foarte inteligenți cari au muncit mult intelectual și cari au copii foarte mărgeniți,—aice se pare că iei moștenesc starea de depresiune care urmează după o muncă intelectuală intensivă.

Cum am mai zis dacă moștenirea ar fi singură în joc, am avea o fixitate monotonă, dar cum am văzut factori noi s'amestecă și din pricina lor se formează ceea ce Darwin a stabilit și numit evoluție. Un caracter căpătat tînde să se perpetue în urmași adese cu oare-cari schimbări; acest caracter une-ori ieste propășitoriu pentru specie alte-ori decadent de ex. cordeana, care, cînd trăiea

în apă avea organe mai superioare, cum au unele specii înrudite cu dînsa, a urmat o evoluție regresivă. Orî-ce caracter nou tinde să se moștenească, și insul cînd vine pe lume, pe lîngă însușirile personale nouă ce va căpăta aduce cu sine suma experiențelor căpătate de nenumăratele generații trecute; și fie-care nou născut rezumează în sine toată viața, de cînd a apărut îea pe pămînt.

Cu timpul și în vîlmășagul vremei toate atîta se prefac și se amestecă atîția factori noi cari înving orî se neutralizază în cît pînă a-zî observarea arată că prosperarea unei familii merge cel mult pînă la patru orî cinci generații, aice se stinge orî se afundă din nou pentru a mai ieși la iveală cine știe cînd și sub ce formă. Această stingere nu-î de loc o abatere de la moștenire, de oare-ce o cădere mică la ascendenți poate fi mărită la descendenți de ex. un bărbat ilustru se însoară cu o femeie mediocră copiii pot moșteni unele calități orî numai de la tată orî numai de la mamă, orî o stare mijlocie; în cazul cînd va moșteni caracterelor intelectuale ale mamei va fi o mediocritate, care la rîndul său lăsîndu-le moștenire copiilor aceștia vor fi și mai slabi cu duhul, îeată decî o decadență sigură, nu mai vorbim de alți factori, cari pot să se amestece.

Ceea ce îe mai trist îeste că ast-feliu de decadență se întîmplă nu numai la familii, ci la nații, la rase întregi, dovadă istoria care ne arată ce-a ramas din atîtea popoare aproape stinse a-zî. Unde îe civilizația Asirică, Babilonică, Egipteană etc? Doar că s'au contopit în altele, atîta îe toată mîngîierea.

Cu toată lungimea articolului tot trebuie să mai stăruim asupra evoluției creierului. Teoria evoluției a dovedit pe deplin că omul a trecut prin o fază cînd puțin se deosebea de animale, inteligența lui atuncia îera foarte simplă, în acea fază îel avea instincte cari îl ajutau în lupta vieții, și cu cît inteligența a luat un avînt mai mare cu atîta instinctele s'au pierdut, totu și credem că nu s'au pierdut de tot: mai întăiu copiii micî n'au de cît instincte.

În această privință ieată ce zice Ribot :

„Individualitatea noastră se alcătuește din două părți neegale. Una, cea mai mare, cea mai statornică și mai puțin zgomotoasă cuprinde acele instincte semi-fiziologice cari stau în legătură cu păstrarea individului și a speciei, acele instincte morale cari regulează faptele noastre, acele forme ale cugetărei cari fac cu puțință activitatea intelectuală. Ceealaltă, cea mai mică, iese partea conștientă care exprimă variațiile individuale ale trupului nostru și nenumăratele înriuriri ale lumii din afară. Cea dintâi înfățișază specia și rasa; a doua, individul ori cel mult familia. De obicei ăste două elemente din noi se împacă între iele; elementele specifice sînt temelicia pe care își sprijină frageda-î dezvoltare personalitatea noastră propiu zisă. Dar, înțimple-se o neînțelegere și pe dată se dă pe față toată puterea moștenirei: ceea ce numim *ieul* nostru, adecă ast puțin din noi de care avem conștiință, dispare ca înecat. Pricina iese că puternicile instincte cari reprezintă specia, cari ne sînt împrumutate, nu date, formează o acumulare uriașă de putere, fixată prin ereditate, în timp de generații nenumărate. Toate au fost o dinioară conștiente, dar ajungînd încet încet organice, ăste instincte n'au pierdut nemică din puterea lor.

„Ne-am miera mai puțin de puterea minunată a tuturor instinctelor ce stau înlegătură cu conservarea insului, dacă am gîndi că sînt rezultatul unei moșteniri care a lucrat în curs de veacuri și că, ori cum s'ar părea, iele sînt expresia speciei, nu a insului.

„Și instinctele reproduciei, tot atit de puternice și une-ori mai tragice, nu s oare și iele opera eredităiei? În astă privință teoria amorului făcută de Schopenhauer ne pare foarte adîncă și adevărată. Numai să o dezbrăcăm de frazeologia-î metafizică, de metaforele și de ființele închipuite de cari abuzază, și vom vedea că „geniul speciei cu cererile lui nesfîrșite“ iese puterea moștenirei. Acei ce vor ceti din nou fărnicătoriu și adîncul capitol: *Die Metaphysik der Geschlechtsliebe*, vor vedea cît de ușor se poate traduce metafizica lui într'o teorie fiziologică și pozitivă.

Aceste stări complexe cari alcătuie pasiunea amorului, cari se traduc prin o alegere, cari fac să vrom pe cutare și nu pe cutare, toate acestea, cum zice bine Schopenhauer, sînt numai brodărie și lucrări de mîna a doua. Dar fondul amorului, ceea ce-i dă un caracter tragic, are rădăcina în specie: această putere neîmblinzită care numără pe ins drept nemică, îl chinuie, îl aruncă adesea la moartea de bună voie, ce iese altă ce va dacă nu puterea suverană a speciei, un instinct acuma orb, care, fixat prin moștenire, s'a repetat la toate ființele viețuitoare de miliarde de ori în cursul vremei?*" (L'Hérédité psychologique pag. 384—386).

Evoluția creierului și transformarea lui de la o singură celulă pînă la starea așa de desăvîrșită de azi nu se poate explica de cît prin moștenirea de schimbări nesimțite dar sigure; inteligența care iese o funcție a creierului, ori de cîte ori a făcut un pas înainte, acesta s'a răsfrînt și asupra lui, căci funcțiunea și organul lucrează reciproc unul asupra altuia.

(Sfîrșitul în No. viitoriu).

SOFIEA NĂDEJDE